

**DE LEGIONIBUS
REIPUBLICAE ROMANAE
COMMENTATIO.**

SCRIPSIT

ET

AUCTORITATE AMPLISS. PHILOSOPHORUM ORD.

IN

UNIVERS. LITERAR. CAESAR. DORPATENSI

AD GRADUM

MAGISTRI

RITE IMPETRANDUM

PUBLICAE DEFENDET

J. G. KROHL,

PHIL. DOCT., LITERARUM LATINARUM PRÆCEPTOR PRIMARIUS
IN GYMNASIO RIGENSI.

BIBLIOTHECA
ACADEMICA
DORPATI

DORPATI,

TYPIS HENRICI LAAKMANNI.

MDCCCXLI.

IMPRIMATUR

haec dissertatio ea lege, ut, quum primum ex officina
emissa fuerit, quinque exempla ejus collegio libris inspi-
ciendis exhibeantur.

Dorpati die 6 m. Aug. a. MDCCCXLI.

Dr. Fr. Goebel,

Ord. philos. h. t. Decanus.

Lecturis salutem.

Si quis, quum recentioribus temporibus
hominum doctorum industria maxime in ve-
terum scriptorum et poetarum operibus inter-
pretandis versari, multae autem rerum anti-
quarum partes nondum ea, qua par est,
diligentia indagatae jacere neglectae videren-
tur, ejusmodi quoque rebus explicandis et
illustrandis operam daret, operae pretium
facturum esse putabam. Qua cogitatione per-
motus equidem hoc suscepi munus, ut in
legionum Romanarum res gestas quique fuis-
sent variis temporibus inde ab Imperatore
Octaviano Augusto usque ad Constantinum
Magnum earum numeri et nomina et stativa
inquirerem.

Justus Lipsius, his in rebus indagandis
facile princeps, in libro, quem de militia
Romana conscripsit, quaecunque ad univer-
sam legionis Romanae institutionem militum-
que genera et disciplinam pertinent, illustrare

A 63320

studuit, sed quae de singularum legionum nominibus stativisque in analectis ad illum librum exposuit, parvi sunt aestimanda neque totam rem absolvunt. Neque in iis, quae Onuphrius Panvinus, Pancirolius, alii, quorum opera de republica Romana conscripta Graevius in thesauro antiquitatum Romanarum collegit, videtur acquiescendum esse. Olim Bimardus de legionibus opus historico-criticum dicitur molitus esse, sed consilium suum nunquam est exsecutus.¹⁾ Longe majoris momenti ea habenda sunt, quae interpretes occasione oblata in medium protulerunt, sed ea quoque, cum non totam rem comprehendant, saepe magis ex arbitrio ad singulos rerum scriptores explicandos sunt disputata, quam ex veritate in justa, quae ad cunctas pertineat legiones, disquisitione posita.

Qui reipublicae liberae temporibus quotannis fuerit legionum numerus, ne potest quidem indagari, quum ex belli tum maxime urgentis necessitate aliae scriberentur, aliae dimitterentur, unde fiebat, ut jam subsequenti anni legiones eodem numero insignitae tamen non essent eadem. Accedit, quod

1) Orell. inscriptt. lat. tom. II. p. 85.

ipsi rerum scriptores ut in re mutabili et ambigua singulorum annorum legiones non semper indicaverunt. At quum unus toti reipublicae Romanae praeesse inciperet, legiones non in tempus solebant scribi, sed iisdem fere castris, ut imperii Romani provincias custodirent, teneri, unde iisdem numeris cognominibusque coeptae sunt vocari. Cujus rei rationem Maecenas apud Dionem Cassium²⁾ ex Imperatoris Octaviani Augusti mente prudentissime exponit. Quo ex tempore scriptores rerum Romanarum et Latini et Graeci ita rerum gestarum narrationem instituerunt, ut legionum saepius mentionem injicerent, cujus diligentiae laudem praeter alios Tacitus meretur maximam. Ut autem respublica Romana paulatim in unius potestatem concessit, ita easdem legiones retinendi mos et consuetudo jam ex eo tempore, quo bella civilia exarserunt, invaluit. Neque enim alii fere exercituum duces exstiterunt, quam qui gratia populari aucti inter se de summa rerum certarent.³⁾ Quae quum ita sint, earum legionum, quae sub Imperatoribus florebant, primordia ex bellorum civilium undis sunt repe-

2) LII, 27. — 3) Appian. bell. civ. II, 19.

tenda.⁴⁾ Quamobrem in legionum Romanarum res gestas inquirendi initium mihi ex eo tempore putabam faciendum esse, quo Cn. Pompejus ex bello Mithridatico in Italiam reversus legiones suas dimisit,⁵⁾ et C. Julius Caesar Galliarum administrationem suscepit.

Quae de singulis legionibus Imperatorum Romanorum aut ex scriptoribus aut ex numis inscriptionibusque novimus, ad certissima quaedam variorum temporum testimonia, quae de omnibus Imperii Romani legionibus traduntur, referenda sunt. Sic enim tantum fieri potest, ut singularum legionum res gestae ex veritate indagentur. Primum autem Tacitus⁶⁾ de iis legionibus, quae Tiberio imperante per orbem Romanum distributae fuerint, diligentissime exposuit, deinde Dio Cassius,⁷⁾ qui anno 155 p. Chr. natus rerum Romanarum historiam Imperatore Severo Alexandro mortuo videtur confecisse, et legiones Augusti suo tempore superstites et deinceps ab aliis Imperatoribus scriptas recenset. Praeterea exstat legionum catalogus,⁸⁾ ad M. Antonini aetatem pertinens, qui eo pluris est aesti-

4) II, 96. Tac. hist. III, 24. — 5) Plut. Pomp. c. 43. — 6) Ann. IV, 5. — 7) LV, 23 et 24. — 8) Orell. inscriptt. lat. n. 3368 et 3369.

mandus, quod legiones secundum provincias suas dinumerantur. Tali modo usque ad Imperatorem Constantinum Magnum, cum is novam rei militaris rationem institutisset,⁹⁾ ex eoque tempore maxime imperii Romani res, ut fere in notitia dignitatum utriusque imperii enarrantur, maxime mutatae essent, veterum legionum Romanarum res gestae stativaeque mihi videbantur exponi posse, atque insequentium temporum disquisitionem aliorum studio industriaeque relinquendam esse arbitrabar.

Ut de legionum Romanarum numeris et stativis exponerem, veterum scriptorum, quod conjectura provideri posset, omnium narrationes consului, plures autem eo modo res gestas enarrare cognovi, ut singularum legionum fere nullam aut rarissime mentionem facerent. Maximam utilitatem ad res illustrandas veteres numi et inscriptiones attulerunt, quas nondum omnes ob librorum penuriam adire mihi licebat.

Jam cum ea, quae de singularum legionum, quae sub Imperatoribus fuerunt, et

9) Gibbon, Geschichte des Verfalles und Unterganges des Röm. Weltreichs, übers. von J. Sporscht. Lpz. 1837. p. 495.

nominibus et stativis conscripta habeo, in vulgus editurus essem, ad me fasciculus Zimmermanniarum ephemeridum est allatus, in quo C. L. Grotefend¹⁰⁾ omnium, qui hac de re occasione oblata scripserunt, longe doctissime et accuratissime de legionibus Romanis egit, uberiores disquisitionem, omnibus quae ad rem absolvendam pertineant jam paratis, futuro tempore si vacaverit promittens. Statim consilium libelli mei edendi omisi, quum intelligerem, me pluribus libris caruisse, qui ad numos et inscriptiones, ex quibus plus fere quam ex scriptoribus ipsis ad legionum sub Imperatoribus res gestas explicandas auxilii peti potest, pertinent. Nunc igitur eam scriptionis meae partem, quae extrema reipublicae liberae tempora complectens sine integris numerum et inscriptionum subsidiis absolvi posset, solam typis exscriptam publico virorum doctissimorum iudicio subijciam.

Scribebam Rigae Cal. Aug.

a. MDCCCXXXI.

10) Kurze Uebersicht der Geschichte der römischen Legionen von Cäsar bis Gallienus. cf. Zimmermann's Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft. 1840. Nr. 79. S. 641.

Cap. I.

§. 1. *De militum in legione Romana numero.*

Legio Romana a legendo est dicta, quia milites in delectu leguntur¹¹⁾, ut apud Graecos λόχος a λέγειν. Jam a Romulo est instituta trium milium peditum et trecentorum equitum, ex singulis tribubus enim sunt conscripti mille pedites et centeni equites¹²⁾. Sabinis autem a Romulo in civitatem receptis, legio est duplicata et peditum sex milium, equitum sexcentorum facta¹³⁾, id quod Lipsius¹⁴⁾ ita explicare studebat, ut diceret, Romulum duplicasse legionem et binas fecisse. Quae conjectura, etsi Plutarchus illud non diserte memoriae tradidit, satis probabilis videtur. Verum postea militum numerus in legionibus aut ex belli necessitate aut ducum consilio est adauctus, ut Dionysius¹⁵⁾ narrat, a P. Valerio Poplicola decem

11) Varr. l. l. IV., 16. 12) V., 89. 13) Plut. Rom. c. 20. 14) De mil. Rom. II., 5. 15) VI., 42.

legiones esse scriptas, singulas quater mille militum. Anno 374 u. c. 380 a. Chr. n. quatuor legiones quaternum milium¹⁶⁾, a. 406 u. c. 358 a. Chr. n. decem legiones quaternum milium et ducenorum peditum, equitumque trecenorum conscriptae sunt¹⁷⁾. Anno autem 415 u. c. 339 a. Chr. n. reipublicae Romanae fuisse quatuor fere legiones quinum milium peditum, equitum trecenorum apud Livium¹⁸⁾ legimus, ubi tamen ex Lipsii¹⁹⁾ conjectura legendum est: „quaternum milium.“ Etenim vel anno 493 u. c. 261 a. Chr. n. Polybio²⁰⁾ auctore conscriptae sunt, ut quotannis fieri solebat, quatuor legiones, quibus quaterna milia peditum et treceni equites erant, nec non idem militum numerus fuit sex legionibus a. 534 u. c. 220 a. Chr. n. conscriptis²¹⁾. Quae cum ita sint, usque ad annum 536 u. c. 218 a. Chr. n. legitimus militum numerus in legione Romana videtur fuisse quaternum milium peditum et trecenorum equitum, Livius²²⁾ enim ad hunc annum narrat: „Exercitus quoque multiplicati sunt. Quantae autem peditum equitumque additae sint copiae, adeo et numero et genere copiarum variant auctores, ut vix quidquam satis certum affirmare ausim. Decem milia novorum

16) Liv. VI., 22. 17) VII., 25. 18) VIII., 8. 19) De mil. Rom. II., 3. 5. Drakenb. ad Liv. VIII. 8. VI. 18. 20) I., 16. 21) Liv. XXII., 17. 22) XXII., 36.

militum alii scripta in supplementum, alii novas quatuor legiones, ut octo legionibus rem gererent: numero quoque peditum equitumque legiones auctas, milibus peditum et centenis equitibus in singulas adjectis, ut quina milia peditum, treceni (Lipsius conjecit CCCC idque haud immerito) equites essent²³⁾.“ Quae Lipsii conjectura, quam non possumus quin probemus, iis tamen non confirmatur, quae Appianus²⁴⁾ ad hunc annum narrat, cum dicit, Romanos habuisse tredecim legiones, legionem autem jam tum quinum milium peditum et trecenorum equitum fuisse, quamvis Appianus quoque videatur testari, eo fere tempore legionem esse quinum milium peditum factam.

Licet igitur statuere, ab hoc fere anno moris fuisse, in singulas legiones quina milia peditum et quadringenos equites conscribere, ut annis 537 u. c. 217 a. Chr. n.²⁵⁾ atque 562 u. c. 192 a. Chr. n.²⁶⁾ est factum. Qui militum numerus tamen varie aut imminutus aut auctus est, ut anno 570 u. c. 184 a. Chr. n. quatuor legiones quina milia peditum, ducenos equites, aliae quatuor autem quina milia ducenos pedites, trecenos equites, una denique quinque milia ducentos pedites, quadringentos equites habebant²⁷⁾. Sic vel postea legio-

23) Polyb. III., 107. 24) Rom. hist. VII., 8. 25) Liv. XXIII., 34. 26) XXXVII., 39. 27) XL., 1. 18. 36.

nes quaternum milium, nonnunquam adeo senum milium aut senum milium ducenorum militum inveniuntur, ut annis 548 u. c. 206 a. Chr. n.²⁸⁾, 581 u. c. 272 a. Chr. n.²⁹⁾, 584 u. c. 170 a. Chr. n.³⁰⁾. Verum a Mario demum, cujus ingenio multae universae rei bellicae emendationes tribuendae sunt, institutum est, ut legionariorum militum numerus esset sex milia³¹⁾. Insequentibus temporibus usque ad Imperatores tamen legiones videntur non multum excessisse quinum milium numerum, nam M. Antonius in proelio Actiaco dicitur habuisse centies mille pedites, qui undeviginti legionibus continebantur³²⁾.

Sub Imperatoribus legio Romana minimum habebat centum et sex milia peditum, equites septingentos viginti sex, et in decem cohortes divisa erat, quarum prima, praetoria sive milliaria, mille centum quinque pedites et centum triginta duos equites continebat, reliquae novem, quingentariae nominatae, quingenos quinquagenos quinos pedites et sexagenos senos equites³³⁾. Accedebant auxiliae cohortes et alae ejusdem fere aut amplioris etiam numeri, ut toti legioni plus duodecim milia armatorum essent, de quibus Tacitus³⁴⁾ sic

28) XXIX., 24. — 29) XLII., 31. — 30) XLIV., 21. — 31) Fest. s. v. Sex. — 32) Plut. Ant. 61. 68. — 33) Veget. II., 6. — 34) Ann. IV., 5.

scribit: „At apud idonea provinciarum sociae triremes alaeque et auxilia cohortium: neque multo secus iis virium: sed persequi incertum fuerit, cum ex usu temporis huc illuc mearent, gliscerent numero et aliquanto minuerentur³⁵⁾.“ Attamen sub Imperatoribus quoque singulis legionibus haud raro quina fere peditum milia fuerunt, id quod ex iis, quae Aelius Lampridius³⁶⁾ de Severo Alexandro narrat, apparet: „Fecerat denique sibi argyroaspidas et chrysoaspidas: fecerat et phalangem triginta milium hominum, quos phalangarios vocari jusserat, et cum quibus multum fecit in Perside, quae quidem erat ex sex legionibus similium armorum, stipendiorum vero post Persicum bellum majorem.“

§. 2. De legionum numero.

Temporibus reipublicae liberae non constabat certus legionum numerus, sed ex senatusconsulto quotannis est constitutum, quot legiones conscriberentur³⁷⁾. Quatuor legiones consulum enim, quae quotannis solebant scribi, non sufficiebant semper hostibus reipublicae coercendis. Bello

35) Cf. Liv. III., 22. XXIV., 44. XLII., 14. Tac. Ann. I., 56. — 36) Vit. Sever. Alex. c. 50. — 37) Liv. XXVII., 22. XLII., 31.

finito vero milites dimissos esse, ex Liviana rerum gestarum narratione apparet, cumque quotannis aliae dimitterentur, aliae scriberentur legiones, iisdem numeris eadem legiones non poterant appellari. Jude a. C. Julii Caesaris consulatu autem legiones ob dissensiones civiles, in quibus pro singulorum principatu est dimicatum, diutius sunt sub iisdem signis retentae, ex iisque earum legionum, quae iisdem numeris cognominibusque insignitae sub Imperatoribus semper fere easdem provincias custodiebant, primordia sunt repetenda. Quamobrem mihi hanc rem difficillimam quidem, sed quae investigetur dignissimam, quippe quae non minimum integram ad imaginem totius imperii Romani adumbrandam afferat, suscipienti in singulas legiones inde a C. Julii Caesaris consulatu inquirendum esse putabam, ut singularum legionum res gestas, quantum quidem ex scriptorum et numorum inscriptionumque antiquarum auctoritate fieri posset, a prima usque origine persequi liceret.

Cap. II.

De C. Julii Caesaris legionibus.

C. Julio Caesari consuli anni 695 u. c. 59 a. Chr. n. Pompeji opera Gallia cisalpina et trans-

alpina cum Illyrico et quatuor legionibus in quinquennium provincia est decreta³⁸⁾. Minus accurate, ut ex iis, quae de Caesaris copiis disputaverimus, apparebit, ei decretam fuisse Galliam et Illyricum cum decem legionibus Eutropius³⁹⁾ tradidit. Quum igitur Caesar ineunte anno 696 u. c. 58 a. Chr. n. in Gallias proficisceretur, sex habebat legiones, quatuor veteranas, duas in Italia proxime conscriptas⁴⁰⁾. Veterimae autem legiones ejus erant septima, octava, nona⁴¹⁾ atque decima, quarum tres illo tempore circa Aquilejam hiemaverant⁴²⁾, una autem sola ante hoc tempus in Gallia ulteriore fuerat⁴³⁾. Reliquae duae erant undecima et duodecima, hoc ipso anno in Gallia citeriore conscriptae⁴⁴⁾. Legio decima semper erat Caesaris studiosissima⁴⁵⁾.

Anno insequenti 697 u. c. 57 a. Chr. n. Caesari erant octo legiones, sex prioribus enim additae sunt duae novae in citeriore Gallia conscriptae⁴⁶⁾, tertia decima⁴⁷⁾ atque quarta decima. Anno 699

38) Plut. Caes. 14. Pomp. 48. Suet. Caes. 22. Dio Cass. XXXVIII., 8. 41. Appian b. c. II., 13. Drumann's Geschichte Roms. 3. Thl. S. 216 Anm. 66. S. 218 Anm. 73. — 39) VI., 17. — 40) Caes. b. G. I., 24. Appian. b. c. II., 13. — 41) Caes. b. G. VIII., 8. — 42) I., 10. — 43) I., 7. — 44) I., 24. VIII., 8. — 45) Dio Cass. XXXVII., 47 ibique Relmar. Drumann. I. I. tom. III. p. 235. ann. 15. — 46) Caes. b. G. II., 2. 8. — 47) V., 24. 53.

u. c. 55 a. Chr. n. Caesari imperium Galliarum in quinquennium est prorogatum ⁴⁸⁾, quamvis Pompejus et Crassus consules, ut eorum, quae molerentur, compotes fierent, tantum in triennium se Caesari imperium prorogatueros promisissent ⁴⁹⁾. Anno 700 u. c. 54 a. Chr. n. una legio Caesaris et quidem quarta decima, quae proxime trans Padum conscripta erat ⁵⁰⁾, Titurio et Cotta ducibus fere tota in Eburonum terra interierat ⁵¹⁾; praeterea Nervii ipsum Caesarem magna clade affecerunt, legionum XII. et VII. centurionibus interfectis ⁵²⁾, atque ipse nonnisi legionis X. fortitudine est servatus ⁵³⁾.

Verum jam anno 701 u. c. 53 a. Chr. n. tres legiones Caesari ante exactam hiemem in Gallia cisalpina et constitutae et adductae sunt, Pompejo, qui cum imperio ad urbem erat, delectum agente ⁵⁴⁾.

48) Plut. Caes. 21. Pomp. 51. Suct. Caes. 24. Appian. b. c. II., 18. — 49) Dio Cass. XXXIX., 33. — 50) Caes. b. G. V., 24. Dixerit aliquis, haec ad legionem XIII., quae simul cum legione XIV. trans Padum scripta fuerit, eodem jure posse pertinere. Verum si Caes. b. G. V., 24. et 53. comparaverit, facile apparebit, legionem XIII., cui L. Roscius legatus praefuit, eodem anno, quo legio XIV. ingentem illam cladem est perpessa, incolumem apud Essuos, gentem Armoricam, hiberna habuisse. — 51) Caes. b. G. V., 27. Appian. b. c. II., 29. Dio Cass. XL., 5. 6. — 52) Plut. Caes. 20. — 53) Appian. de reb. Gall. 4. — 54) Caes. b. G. VI., 1. Drumann I. I. tom. III. p. 235 ann. 5.

Erant autem legiones XV. ⁵⁵⁾ atque I. a Pompejo ex delectu provinciae Caesaris confecta et Caesari commodata ⁵⁶⁾, tertia fuit XIV. ⁵⁷⁾, quae, quamvis jam anno 697 u. c. 57 a. Chr. n. instituta fuisset, in locum ejusdem legionis ab Eburonibus deletae est conscripta. Necesse est igitur Caesarem decem legiones in Galliis habuisse: I., VII., VIII., IX., X., XI., XII., XIII., XIV., XV. Neque ex Caesaris ipsius commentariis ⁵⁸⁾, ubi singularum legionum hiberna indicantur, non apparet, decem tantum legiones ei fuisse. De decem legionibus etiam Suetonius ⁵⁹⁾ videtur his verbis testari: „Cum adversariis autem pepigit, ut dimissis octo legionibus Transalpinaeque Gallia duae sibi legiones et Cisalpina provincia, vel etiam una legio cum Illyrico concederetur, quoad consul fieret. At Hir-
tius ⁶⁰⁾ legionis VI. mentionem injicit, cujus Caesar ipse nusquam meminit, et qua admissa tota legionum computatio turbatur. Anno 702 u. c. 52 a. Chr. n. enim Caesari tantum decem legiones fuisse vidimus ⁶¹⁾, etsi paulo post ⁶²⁾ legionum in hibernis collocatarum ea instituitur recensio, ut etiam

55) Caes. b. G. VIII., 55. — 56) VIII., 54. Cic. ad div. VIII., 4. — 57) Caes. b. G. VI., 32. — 58) VI., 32. 33. 44. VII., 34. VIII., 46. — 59) Caes. c. 29. — 60) bell. Gall. VIII., 4. — 61) VII., 34. — 62) VII., 90.

de undecim legionibus cogitare liceat, siquidem ipsum Caesarem Bibracte hiemantem unam secum habuisse legionem verisimile videatur. Neque tamen Hirtius aut qui alius de bello Gallico commentariorum librum octavum conscripsit erroris potest coargui in legione VI. commemoranda, cum ipse Caesari non decem, sed undecim legiones tribuerit ⁶³⁾. Quam rem ut expediamus, opportune nobis succurrit ejusdem Hirtii ⁶⁴⁾ narratio, qua nos edocet, legionem XV. non in Gallia, sed in Italia, quae praesidia tueretur, collocatam fuisse. Conjecerim igitur, legionem VI., cum a Caesare ipso nusquam commemoretur, legione XV. nondum conscripta in Italia plerumque praesidia agitasse.

Praeterea autem homines docti putaverunt, legionem V. quoque, quae est Alauda appellata, Caesaris auspiciis in Gallia stipendia meruisse ⁶⁵⁾. Ita enim Suetonius de Caesare: „Qua fiducia ad legiones, quas a republica acceperat, alias privato sumtu addidit: unam etiam ex Transalpinis conscriptam, vocabulo quoque Gallico: Alauda enim appellabatur: quam disciplina cultuque Romano institutam et ornatam, postea universam civitate donavit.“ Quam legionem numero quintam fuisse, inde manifestum est, quod legioni V. in pluribus

63) VIII., 34. — 64) VIII., 55. — 65) Cf. interpp. ad Sueton. C. Jul. Caesarem. c. 24.

inscriptionibus cognomen Alaudae additur ⁶⁶⁾. Quum praeterea M. Antonius C. Julio Caesare interfecto legionem Alaudarum ad partes suas dicatur perduxisse, cum eaque, quae ex Macedonia, quo a Caesare belli Parthici causa erat praemissa, Brundisium videtur advenisse, Romam perrexisse ⁶⁷⁾, et legio V. in bello Mutinensi ab ejus partibus steterit ⁶⁸⁾, plane dubitari non potest, quin legio Alauda in Caesaris exercitu fuerit numero quinta. Legionis V. Caesaris anno 707 u. c. 47 a. Chr. n. demum mentio fit eaque dicitur Messanae collocata fuisse ⁶⁹⁾, et tum quidem apud Caesarem ipsum jam veterana appellatur. Quum vero eo tempore, quo Caesar Gallias administrabat, nunquam afferatur, quamvis diligentissime a Caesare legiones, quarum ope in Galliis sit usus, recensentur, aptissime Grotefendius ⁷⁰⁾ conjicit, eam pro justa legione tum demum haberi coeptam esse, cum ejus milites a Caesare civitate donati essent, sicut postea Caesar omnibus Gallis Transpadanis, qui eum in Pompejo devincendo maximopere adjuverant, eundem honorem concessit ⁷¹⁾.

66) Grut. p. 403, 2. p. 544, 2. p. 559, 7. Orell. inscriptt. lat. n. 773. Reines. class. VI., 35. p. 410. — 67) Cic. ad Att. XVI., 8. Appian. b. c. III., 40. 45. — 68) Cic. ad divers. X., 33. — 69) Caes. b. c. III., 101. b. Afr. 1. 84. — 70) Zimmermann's Zeitschr. für die Alterthumsw. 1840. N. 79. p. 642. — 71) Dio Cass. XLI., 36.

Sub exitu anni 703 u. c. 51 a. Chr. n. Caesar ex senatusconsulto Pompejo duas legiones ad bellum Parthicum misit, primam, quam ei Pompejum auxiliari jussisse cognovimus, et quintam decimam. Quae copiae tamen ad urbem retentae Pompejo adduntur et Capuae in hibernis collocantur. Hirtius ⁷²⁾ illam rem, cujus Appianus saepissime mentionem injicit, his verbis enarrat: „Fit deinde S. C., ut ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompejo, altera a C. Caesare mitterentur: neque obscure hae duae legiones uni Caesari detrahuntur. Nam Cn. Pompejus legionem primam, quam ad Caesarem miserat, confectam ex delectu provinciae Caesaris, eam tanquam ex suo numero dedit.“ Verum dederitne Caesari Pompejus ex suis legionibus unam an duas, nequaquam inter rerum scriptores constat. Hirtius enim et Appianus ⁷³⁾ de una legione, quam Pompejus Caesari commodaverit, dicunt, Plutarchus ⁷⁴⁾ autem memoriae tradidit, Pompejum duas ex legionibus suis Caesari commodasse atque unam tantum Caesaris nomine anno 701 u. c. 53 a. Chr. n. circa Padum fluvium conscripsisse. Cum Appiano et Hirtio facit Dio Cassius ⁷⁵⁾. Etsi trium illarum legionum duae ex ordine Caesarianarum legionum XIV. et XV. sint

72) Bell. Gall. VIII., 54. — 73) b. c. II., 29. — 74) Caes. c. 25. Pomp. c. 52. — 75) XL., 65.

appellatae, Pompeji autem legio jam impositum numerum primae retinuerit, quae res Plutarchi auctoritatem videtur deminuere, tamen quod observetur dignum est, Pompejum earum legionum a Caesare belli Parthici causa traditarum XV. numerasse tertiam, legionis primae autem nomen non mutavisse ⁷⁶⁾, quae res valde Plutarchi auctoritatem videtur stabilire, neque enim Pompejus legionem XV. appellasset tertiam, si hujus numeri legio tum partem exercitus ejus effecisset. Verisimile igitur est, Pompejum Caesari duas ex suis legionibus commodasse, I. et III., quarum Caesar tertiam tanquam suam XV. nominaverit, receptasque denno suis nominibus insignivisse. Ceterum Lucanus ⁷⁷⁾ legionem XV., a Caesare Pompejo redditam, quartae nomine esse insignitam tradit.

Itaque anno 704 u. c. 50 a. Chr. n. Caesar novem legiones V., VI., VII., VIII., IX., X., XI., XII., XIV. in Galliis collocatas habet, XIII. in locum XV. in Italia superiore. ⁷⁸⁾ Quum anno 705 u. c. 49 a. Chr. n. Italiam hostis intrasset, eum sex legionibus, quarum tres erant veteranae XIII., XII. et VIII., reliquae ex novo delectu confectae atque in itinere completae, Brundisium proficiscitur, ut Pompejum obsideret. ⁷⁹⁾ Fuerintne illae

76) Caes. b. c. III., 88. — 77) Phars. VII., 219. — 78) Plut. Pomp. c. 58. — 79) Caes. b. c. I., 11. 18. 25.

legiones ex delectus ordine numeris XVI., XVII. atque XVIII. insignitae, non satis constat, cum Caesar legionem XV., Pompejo concessam, non amplius posset suam numerare. Accedebat autem tribus illis legionibus, a Caesare recens conscriptis, praeter VII. cohortes Attii Peligni,⁸⁰⁾ ex militibus Domitianis maximum supplementum. Etenim L. Domitius Ahenobarbus a senatu in Galliae provinciae imperio Caesari succedere jussus, cum quatuor milibus conscriptis ex Urbe profectus erat,⁸¹⁾ aliasque sibi videtur copias adjunxisse,⁸²⁾ quum Domitiani illi milites, qui a Caesare paulo post ad Corfinium recipiuntur, duas dicantur effecisse legiones, quas tamen Curione duce, Caesaris legato, postea in Africa totas perisse videbimus.⁸³⁾ Illae legiones videntur a Caesare XIX. et XX. numeratae esse. Ab Appiano Plutarchus⁸⁴⁾ non multum dissentit, cum scribit, fuisse Domitio apud Corfinium triginta cohortes, atque non solum eas Caesarem sibi adjunxisse, sed eos quoque milites, qui a Pompejo conscripti in vicinis oppidis versarentur.⁸⁵⁾

A Corfinio Caesar Brundisium, quo Pompejus quascunque poterat copias in Graeciam trajecturus

80) I., 18. — 81) Appian. b. c. II., 32. — 82) Cic. ad Att. VIII., 11. 12. IX., 6. — 83) Caes. b. c. II., 28. 43. Appian. b. c. II., 38. — 84) Caes. c. 34. 35. — 85) Cic. ad Att. VIII., 11. 12.

contraxerat, contendit, neque Pompejum aliquamdiu frustra obsessum impedire potuit, quin omni exercitu in Graeciam trajiceret. Inde Romam petens atque republica pro tempore ordinata in Hispanias profecturus Valerium legatum cum legione una in Sardiniam mittit atque in Siciliam Curionem propraetorem cum legionibus tribus, eundemque, cum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum jubet.⁸⁶⁾ Partem militum Brundisii relinquit, aliam Hydrunte, tertiam denique Tarenti, quae copiae Italiam tuerentur, ita ut Lepidus Aemilius Urbi praeesset, M. Antonius trib. pleb. autem Italiae copiis. Praeterea C. Antonio in Illyricum misso Galliam Cisalpinam Licinio Crasso committit.⁸⁷⁾ C. Antonius cum magno exercitu paulo post ab Octavio, Pompeji legato, devictus trucidatur.⁸⁸⁾ Tres legiones Caesar Massiliam adducit et C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliae, cui urbi Domitius praefectus fuerat, relinquit,⁸⁹⁾ cujus oppugnationis socia videtur legio X. fuisse, id quod ex narratiuncula, quam Val. Maximus⁹⁰⁾ memoriae tradidit, conjicere licet. Sic enim Valerius: „Ne C. Acilium quidem praeterire possumus, qui, cum decimae legionis miles

86) Caes. b. c. I., 30. 31. — 87) Appian. b. c. II., 40. 41. — 88) II., 47. de reb. Illyr. 12. Flor. epit. IV., 2. 89) Caes. b. c. I., 36. — 90) Lib. III. Cap. II., 22.

pro C. Caesaris partibus maritima pugna proelia-
retur, abscisa dextra, quam Massiliensium navi
injecerat, laeva puppim apprehendit nec ante dimi-
care destitit, quam captam profundo mergeret.⁹¹

Dum haec Caesar parat atque administrat,
C. Fabium legatum cum legionibus tribus, quas
Narbone circumque ea loca hiemandi causa dispo-
suerat, in Hispaniam praemittit, reliquas legiones,
intellige duas, quae longius hiemabant, subsequi
jubet.⁹² Quae duae legiones diversis temporibus
adveniunt, ita ut Caesar in Hispania omnino quin-
que haberet legiones.⁹³ Fuerunt autem nona atque
quarta decima,⁹⁴ tricesima et vicesima prima,
paucis mensibus in Italia scriptae, et quinta nuper
in Hispania ipsa confecta.⁹⁵ Legio vernacula Pom-
pejanorum se Caesari tradit.⁹⁶ Caesar Pompejanis
in Hispania devictis et partim exercitui suo immix-
tis,⁹⁷ partim dimissis,⁹⁸ Q. Cassium cum quatuor
legionibus Hispaniae ulteriori praefecit.⁹⁹ Tum
Massiliam se contulit, quam urbem quum expug-
natam esse cognovisset, duas legiones ibi praesidio
reliquit, reliquas in Italiam misit.¹⁰⁰ Ipse quoque

91) Caes. b. c. I., 37. — 92) I., 40. 83. — 93) I., 45.
46. — 94) Bell. Alex. 53. — 95) b. c. II., 20. —
96) Vell. Pat. II., 50. Plut. Pomp. 65. — 97) Caes.
b. c. I., 86. 87. — 98) II., 21. Appian. b. c. II., 83.
99) Caes. b. c. II., 22.

quam celerrime in Italiam profectus est, militum-
que seditionem, Placentiae ortam, cujus maxime
legio IX. particeps fuerat, duodecim militibus in-
terfectis compescit.¹⁰⁰ Interim C. Curio, re in
Sicilia bene gesta, ex Caesaris jussu in Africam
duas eas legiones, quas superioribus temporibus
Corfinio receptas sacramentum apud se dicere jus-
serat, una, quae haud dubie V. Alauda erat,¹ in
Sicilia relicta transduxerat.² Duae illae legiones,
ex delectus ordine XIX. et XX., ut videtur, totae
intereunt.³ Itaque Caesar ad duodecim legiones
redactus erat.⁴ Fortasse autem Caesari etiam
plures legiones fuerunt, cum Pompejanarum par-
tium in Hispania devictarum haud parvas copias
exercitui suo admiscuisset. Quot tamen ea re
effecerit legiones, nusquam memoriae traditur.

Pridie nonas Januarias anni 706 u. c. 48 a.
Chr. n. aut, ut Appianus⁵ narrat, ipsis calendis
Januariis Caesar naves solvit ex Brundusio, impo-
sitis legionibus septem et equitibus delectis sex-
centis in Graeciam trajecturus.⁶ Subsequuntur

100) Appian. b. c. II., 47. Dio XLII., 26. — 1) Caes.
b. c. III., 101 b. Afric. I. — 2) b. c. II., 28. —
3) II., 43. Appian. b. c. II., 46. — 4) Caes. b. c.
III., 2. Appianus tamen (b. c. II., 49) Caesari hoc
tempore tantum decem legiones tribuit. 5) b. c. II., 54.
6) Caes. b. c. III., 6.

Caesarem ex Brundisio legiones veteranae tres, una tironum et equites octingenti.⁷⁾ Praeerat iis Antonius, qui Plutarcho⁸⁾ auctore viginti milia peditum et equites octingentos trajecit. Caesar igitur in Graecia usus est decem legionibus veteranis et una tironum, XXVII. appellata. Idem testatur Florus.⁹⁾ Neque Eutropius¹⁰⁾ multum ab his dissentire videtur, cum scribit: „In proelio Pharsalico Pompeja acies habuit XL. milia peditum, equites in sinistro cornu sexcentos, in dextro quingentos; Caesar in acie habuit peditum non integra XXX. milia, equites mille.“ Si enim ad veritatem rettulit, legiones singulas non integras fuisse necesse est, quod inde quoque verisimile est, quod Caesar non semper omnibus ejusdem legionis cohortibus utebatur, sed partem legionum in urbium praesidiis collocatam habebat. Accedit, quod omnino eae copiae, quas Caesar in Graeciam trajecerat, variis de causis infrequentes erant.¹¹⁾ Praeterea voluntariorum manus, quam Gabinus Caesaris injussu per Illyricum adducturus erat, tota periit.¹²⁾ Erant autem quindecim cohortes et tria milia equitum, quorum signa amissa Caesar Octavianus anno 723 u. c. 31 a. Chr. n. recepit.¹³⁾

7) Ill., 29. — 8) Anton. c. 7. — 9) Epit. IV., 2. — 10) VI., 20. — 11) Caes. b. c. III., 2. — 12) Appian. b. c. II., 59. Plut. Ant. 7. — 13) Appian. de reb. Illyr. 13. 18.

Caesariani in Graecia exercitus legiones in variis belli cladibus enarrandis tantum hae suis nominibus afferuntur: VI.¹⁴⁾, VIII.¹⁵⁾, IX.¹⁶⁾, X.¹⁷⁾, XI., XII.¹⁸⁾, quarum maxime legio X. excelluit.¹⁹⁾ Caesar in pugna apud Pharsalum commissa perdidit XXX. centuriones, ducentos aut, ut alii contendunt, mille ducentos pedites, Pompejus autem decem viros senatorios, quadraginta fere equites atque sex milia peditum.²⁰⁾ Peditum captivorum plurimos Caesar legionibus suis immiscuit.²¹⁾ Ceterum Pompejum a copiis fuisse multo instructiorem Plutarchus²²⁾ quoque tradit, Pompejo enim quadraginta quinque milia peditum et septem milia equitum, Caesari autem mille equites et viginti duo milia peditum fuisse narrat.

Anno 707 u. c. 47. a. Chr. n. Caesar Pompejo devicto duabus legionibus equitibusque octingentis in Aegyptum trajecit,²³⁾ et legiones suas victrices quasi ipse subsecuturus in Italiam praemisit.²⁴⁾

14) Suet. vit. Caes. 68. — 15) Caes. b. c. III., 89. — 16) Ill., 45. 62. 63. 66. — 17) Ill., 89. — 18) Ill., 34. — 19) Appian. b. c. II., 76. 78. 79. 82. Plut. Pomp. 69. — 20) Appian. b. c. II., 82. — 21) Plut. Caes. 46. Pomp. 69. 70. 72. — 22) Caes. 42. — 23) Caes. b. c. III., 106. „In his erant legionibus hominum tria milia ducenti; reliqui, vulneribus ex proeliis et labore ac magnitudine itineris confecti, consequi non poterant.“ — 24) Dio Cass. XLII., 30.

Duarum illarum legionum, quas secum Alexandriam duxit, una erat sexta.²⁵⁾ Pompejanorum autem Cassius in Pontum ad Pharnacem, quem ad bellum contra Caesarem excitaret, profectus est, Scipio et Cato in Africam, Varo ejusque exercitui atque Jubae, Numidiae regi, confisi, Pompejus denique Cn. Pompeji filius major natus cum Labieno in Hispanias se contulerunt.²⁶⁾ Cassius autem paulo post cum septuaginta triremibus Caesari se tradidit.²⁷⁾ Pompejanis ex militibus dediticiis vero Caesar novas legiones confecit easque ex Asia sibi Alexandriam adduci jussit.²⁸⁾ Tali modo legio XXXVII. imposita in naves a Domitio Calvino, Asiae praeside, Alexandriam deferretur, alterius legionis, quae a Domitio Caesaris jussu itinere terrestri per Syriam missa erat, in bello Alexandrino nulla sit mentio.²⁹⁾ Quatuor igitur legiones Caesari apud Alexandriam fuerunt, sexta veterana, XXXVII. et duae aliae, quarum numeros nusquam memoriae proditos inveni. Bello Alexandrino finito Caesar cum legione sexta in Syriam proficiscitur, reliquas, intellige tres, Alexandriae relinquit.³⁰⁾ Suetonius³¹⁾ quoque refert, Caesarem tres legiones

25) Caes. b. Alex. 33. — 26) Appian. b. c. II., 87. — 27) II., 88. — 28) Caes. b. c. III., 107. — 29) Bell. Alex. 9. 35. — 30) 33. — 31) Caes. c. 76.

Alexandriae reliquisse, totidemque legiones Strabo³²⁾ in Aegypto collocat, qui addit, unam legionem in urbe Alexandria, reliquas duas in agro versari esse solitas.

Eodem anno Caesar adversus Pharnacem proficiscitur. Domitio Calvino a Caesare Asiae finitimisque provinciis praeposito erant tres legiones XXXV., XXXVI. et XXXVII., quarum postremam Alexandriam miserat. Legionibus XXXV. et XXXVI. accedebant duae a rege Dejotaro, quas ille disciplina atque armatura Romana complures annos constitutas habebat. Praeterea ei erat legio Pontica, ex tumultuariis militibus in Ponto confecta. Quinque illae legiones jussu Domitii Comana conveniunt.³³⁾ Prope urbem Nicopolim Domitius a Pharnace devincitur, ita ut magna pars Dejotari militum interficeretur, Pontica legio fere tota periret.³⁴⁾ Tum Caesar ipse bellum parat adversus Pharnacem, quam ad rem utitur legione sexta, adeo tamen diminuta, ut minus mille homines in ea essent, una, quam ex genere civium suorum Dejotarum disciplina atque armatura Romana constitutam habebat, atque duabus aliis, quae in eo proelio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant XXXV. et XXXVI.³⁵⁾ Dejotari illa

32) Lib. XVII. Cap. 1. §. 12. — 33) Caes. bell. Alex. c. 34. 35. — 34) c. 39. 40. — 35) c. 69.

legio videtur numero XXII. fuisse, nam legio XII., quae initio anni 707 u. c. 47 a. Chr. n. statim post pugnam Pharsalicam Sullam, Caesaris legatum, in Asia lapidibus egisse dicitur,³⁶⁾ per errorem quendum haud dubie apud Ciceronem legitur et in legionem XXII., quae postea quoque Dejotarianae cognomine appellata exstabat,³⁷⁾ commutanda est. Legionem XII. enim in pugna Pharsalica a Caesaris partibus stetisse et deinde in Italiam remissam esse supra monuimus. Quod autem Plutarchus³⁸⁾ narrat, Caesarem cum tribus tantum legionibus adversus Pharnacem profectum esse, legionem sextam, quippe cui ne mille quidem milites essent, non videtur numerasse. Pharnace devicto Caesar legionem sextam ad praemia atque honores accipiendos in Italiam decedere jubet, auxilia Dejotari domum remittit, duas legiones, intellige XXXV. et XXXVI., cum Coelio Viniciano in Ponto relinquit.³⁹⁾ Quod autem Caesar Dejotari auxilia domum remisit, ideo copiae illae non sunt dimissae, sed post Caesaris necem quoque Dejotaro dicitur magnus et Romano more instructus exercitus fuisse isque M. Bruto postea favisse.⁴⁰⁾ Praeterea Q. Cornificio, Caesaris quaestori, qui pro praetore dua-

36) Cic. ad Att. XI., 21. — 37) Orell. inscriptt. lat. n. 521. — 38) Caes. c. 50. — 39) Caes. b. Alex. c. 77. — 40) Cic. Phil. XI., 14.

bus cum legionibus Illyrico erat praefectus, auxilio missus est Gabinus cum legionibus tironum, quae nuper erant conscriptae. Legiones illae duobus milibus interfectis Salonam se contulerunt.⁴¹⁾

Eodem tempore, quo haec in Graecia, Aegypto atque Illyrico gesta sunt, Cassius Longinus, in Hispania pro praetore provinciae ulterioris obtinendae causa a Caesare relictus, quinque habebat legiones, II., quae diuturnitate dicitur jam facta provincialis, V. novam nuper a se conscriptam, XXI. et XXX., paucis mensibus in Italia scriptas, atque legionem Vernaculam.⁴²⁾ Quae copiae quum ob avaritiam crudelitatemque Cassii Longini ad Pompejum deficere vellent, Lepidus ex citeriore provincia cum cohortibus legionariis XXXV. magnoque numero equitum et reliquorum auxiliorum venit ea mente, ut sine ullo studio contentiones Cassii Marcellique, quem seditiosae copiae ducem delegerant, compesceret. Huic venienti sine dubitatione Marcellus se credit atque offert. Cassius fugiens in Iberi fluminis ostio periit. Tum ne Trebonius quidem proconsul ad provinciam obtinendam missus pacem restituere potuit.⁴³⁾

Caesar deinde per hiemem anni 707 u. c. 47 a. Chr. n. cum sex legionibus in Sicilia collectis,

41) Caes. b. Alex. c. 42. 43. — 42) c. 53. 54. — 43) c. 63. 64.

quarum e numero legio V. veterana erat, in Africam trajecit atque primus ipse cum tribus milibus peditum et centum quinquaginta equitibus appulit.⁴⁴⁾ Milites autem antequam in Africam trajicerentur, in Urbe tumultuati erant, cum Caesare proficisci nolentes, cujus tumultus etiam legio X. particeps erat.⁴⁵⁾

Anno 708 u. c. 46 a. Chr. n. in Africam legiones aliae aliis temporibus trajiciuntur, primum XIII. et XIV.⁴⁶⁾, deinde IX. et X.⁴⁷⁾, postremo VII. et VIII.⁴⁸⁾ Quas legiones si computaverimus, Caesarem in Africa duodecim legionibus necesse est bellum administrasse. Neque non totidem nominantur: II.⁴⁹⁾, V., VII., VIII., IX., X., XIII., XIV. (quae apud Valerium Maximum⁵⁰⁾ Martia appellatur), XXVI., XXVIII., XXIX. et XXX.⁵¹⁾, quarum quatuor postremae erant tironum, cum octo legiones dicantur veteranae fuisse.⁵²⁾ Pompejanarum partium duces in Africa dicebantur habuisse quatuor legiones regias, ipsi decem legiones magnamque insuper copiarum vim.⁵³⁾ Haec Caesar per famam ad Siciliae incolas perlata audiverat. Verum ista contra veritatem videntur divul-

44) Bell. Afr. 1. 3. Plut. Caes. 52. — 45) Appian. b. c. II., 94. — 46) Caes. b. Afr. c. 34. — 47) c. 53. — 48) c. 62. — 49) c. 81. — 50) III., 2. 19. — 51) Caes. b. Afr. 60. — 52) c. 66. — 53) c. 1.

gata esse, quum enim Caesar in Africa esset, octo tantum legiones Scipionis et tres Jubae regis commemorantur.⁵⁴⁾ Quibuscum consentit Appianus,⁵⁵⁾ militum numero et genere diligentius indicato. Pompejanarum legionum nomina, praeterquam IV. et VI.⁵⁶⁾ et Afranianae⁵⁷⁾, nulla afferuntur. Plures autem earum legionum M. Cato ex acie Pharsalica profugas e Cyrene pedestri itinere ad Scipionem duxerat.⁵⁸⁾ Ex duabus Scipionis legionibus, IV. et VI., multi milites ad Caesarem diffugunt. Pompejanis, qui etiam tum, quum Juba rex in regnum suum abierat, Appiano⁵⁹⁾ auctore octoginta milia hominum efficiebant, in Africa ad Thapsum maximam partem interfectis aut dissipatis, qua in pugna maxime legio V. Caesaris, quae sibi ipsa certamen adversus elephantos committi voluerat, excelluit, ita ut etiam Appiani temporibus in signis elephantum imaginem eam ob causam gestaret⁶⁰⁾, Caesar anni 46 a. Chr. n. mense Junio Romam rediit, ubi quum quatuor tantum menses commoratus esset, anno 709 u. c. 45 a. Chr. n. in Hispaniam adversus Pompejanos est profectus. Caesaris enim in Hispania copiae, quibus Longino mortuo

54) c. 20. 48. — 55) Bell. civ. II., 96. 98. — 56) Caes. b. Afr. 35. 52. — 57) bell. Hisp. 7. — 58) Vell. Pat. II., 54. Plut. Cat. min. 55. 56. — 59) bell. civ. II., 97. — 60) II., 96. Caes. b. Afr. c. 84.

Trebonius praefuerat, aliis ducibus electis atque Trebonio ejecto defecerant.⁶¹⁾ Caesar cum paucis contra expectationem non tantum Pompejanorum, sed suorum etiam militum in Hispaniam transvectus est. Erant ei legiones sexta, quae a Scipione in Africa ad Caesarem defecerat,⁶²⁾ quinta,⁶³⁾ decima atque tertia.⁶⁴⁾ Legio X. tamen numero erat parva.⁶⁵⁾ Omnino autem decem legiones Caesar videtur in Hispania habuisse, in oratione enim, quam in concione Hispalim convocata habuit, ex Hispaniensibus quaerit, nonne animadvertissent, etiam se deletis decem habere legiones populum Romanum, quae non solum ipsis obsistere, sed etiam coelum diruere possent.⁶⁶⁾ Intelligit autem haud dubie eas legiones, quibuscum in Hispania erat bellum gesturus.

Pompejus aquilas quidem et signa habuit XIII. legionum, sed ex quibus aliquid firmamenti se existinaret habere, duae erant vernaculae, quae a Trebonio transfugerant; una facta ex coloniis, quae fuerant in his regionibus; quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat; reliquae ex fugitivis auxiliares consistebant⁶⁷⁾. Pompeji legiones videntur a prima usque ad tertiam deci-

61) Dio Cass. XL., 29. — 62) Caes. bell. Hisp. c. 12. — 63) c. 23. — 64) c. 30. — 65) c. 31. — 66) c. 42. — 67) c. 7. 30.

mam numeratae esse⁶⁸⁾, afferuntur enim legio I. Pompejana⁶⁹⁾, II.⁷⁰⁾ et XIII.⁷¹⁾ M. Tullius Cicero⁷²⁾ tantum de undecim legionibus Pompeji in Urbe audiverat. In pugna apud Mundam commissa Cn. Pompejus est interfectus, Sextus autem ad Celtiberos aufugit⁷³⁾. Ultimum bellum Caesar adversus Parthos suscepturus erat, quamobrem sedecim legiones equitumque decem milia, ut mare Ionium trajicerent, praemisera⁷⁴⁾. Re vera autem sex tantum legiones in Macedoniam videntur trajecisse⁷⁵⁾. Verum anno 710 u. c. 44 a. Chr. n. idibus Martiis Caesar in curia Pompeji est necatus.

Quot legiones Caesar reliquerit, non satis constat, cum per variorum bellorum casus pleraeque quidem legiones, sed non omnes afferri viderimus. Facile autem assentior Grotefendio⁷⁶⁾, qui Caesare mortuo plus XL. legiones fuisse putat, cum Antonio, Octaviano Lepidoque postea XXVIII. legiones veteranae, Bruto autem et Cassio XV. fuerint, praeter quatuor veteranas in Africa collocatas.

68) c. 8. 30. — 69) c. 18. — 70) c. 13. — 71) c. 34. 72) ad divers. VI., 18. — 73) Appian. b. c. II., 106. — 74) Cic. ad Att. XVI., 4. Appian. b. c. II., 110. — 75) III., 24. — 76) Zimmermann's Zeltschr. für die Alterthumsw. 1840. Nr. 79. S. 644.

Cap. III.

De Cn. Pompeji Magni legionibus.

Cn. Pompejus exercitum suum Mithridate devicto Brundisium reversus anno 694 u. c. 60 a. Chr. n. dimisit, ea tamen lege, ut ad futurum triumphum milites se iterum ad ipsum colligerent⁷⁷⁾. Itaque inde ab anno 695 u. c. 59 a. Chr. n. urbe militibus completa rempublicam vi administrabat⁷⁸⁾. Anno autem 698 u. c. 56 a. Chr. n., quum simul cum Crasso consulatum ex interregno peteret, sine exercitu ad urbem commorabatur⁷⁹⁾, quam ob causam Caesar multos milites, quibus Pompejus et Crassus adjuvarentur, in urbem misit⁸⁰⁾. Tum Pompejus et Crassus consules anno 699 u. c. 55 a. Chr. n. efficiunt, ut Crasso Syria cum vicinis regionibus, ut Aegypto, Pompejo Hispaniae, in quibus nuper motus exorti erant, atque Africa cum quatuor legionibus in quinquennium assignarentur. Praeterea lex perlatam est, ut sumerint sibi quantum vellent militum ex civibus et sociis, bellumque et pacem, quibuscum ipsis videretur, contraherent⁸¹⁾. Pompejus autem amicis in illas provincias missis ipse Romae mansit⁸²⁾.

77) Plut. Pomp. c. 43. Appian. de bell. Mithr. c. 116. — 78) Plut. Pomp. c. 48. — 79) Plut. Cat. min. c. 45. Appian. b. c. II., 30. 31. Dio Cass. XXXIX., 89. — 80) Plut. Pomp. c. 51. Dio Cass. XXXIX., 31. — 81) Plut. Pomp. c. 52. Dio Cass. XXXIX., 33. — 82) Plut. Pomp. c. 53.

In Hispanias sex legiones misit septimamque ibi conscribendam curavit⁸³⁾, quarum vernacula et secunda⁸⁴⁾ nominatim afferuntur. Falso autem Grotefendius Caesaris loco⁸⁵⁾ confisus legiones III. et V. afferri putat. Crassus, qui Syriam sortitus erat, adversus Parthos profectus est, verum ex Crassi clade anno 701 u. c. 53 a. Chr. n. vix decem milia centum milium hominum in Syriam redierunt, quae duas fere legiones efficiebant⁸⁶⁾. Omnino autem ei septem legiones secundum Plutarchum⁸⁷⁾, secundum Florum⁸⁸⁾ adeo undecim legiones fuerant. Praeter exercitus triumvirorum nullus amplius fuisse videtur, neque consules sperare poterant, fore ut exercitu accepto bellis gerendis praeficerentur⁸⁹⁾. Anno 701 u. c. 53 a. Chr. n. Pompejum Caesari duas legiones commodasse supra docuimus. Quum Pompejo anni 702 u. c. 52 a. Chr. n. unico consuli imperium in quinque annos prorogaretur, ex senatusconsulto ei duae legiones additae sunt⁹⁰⁾. Anno 705 a. c. 49 a. Chr. n. quum senatui convocato extra urbem copias suas exponeret, legiones habere se paratas decem dixit⁹¹⁾, vere quidem, sed tamen paulo magnificentius, quum legiones

83) Caes. b. c. I., 85. — 84) bell. Alex. c. 53. — 85) bell. civ. I., 83. — 86) Appian. b. c. II., 18. 49. — 87) Crass. c. 20. — 88) epit. III., 11. — 89) Appian. b. c. II., 19. — 90) II., 24. — 91) Caes. b. c. I., 6.

Hispanicae longius essent remotae, quam ut inde in bello civili aliquid auxilii expectare posset. Initio enim ejusdem anni spem omnem Pompeji tantum in duabus invidiose retentis, paene alienis legionibus fuisse Cicero⁹²⁾ docet. Quae duae legiones eadem sunt, quas a Caesare acceperat, I. et XV., quarum unam I., alteram III.⁹³⁾ appellatam in Apulia hibernorum causa disposuerat⁹⁴⁾. Praeterea ei septem legiones in Hispania fuisse docebo, unde Africam provinciam ejus una legione fuisse coercitam conjicio. Tres enim legati Pompeji, Afranius et Petrejus et Varro, Hispaniam obtinebant: unus tribus legionibus Hispaniam ceteriorem, alter a saltu Castulonensi ad Anam duabus legionibus, tertius ab Ana Vettonum agrum Lusitaniamque pari numero legionum obtinebat⁹⁵⁾. Septem igitur legiones, ut paulo ante indicavi, in Hispania Pompejo erant. Afranii autem et Petreji legiones quinque conjunctae unum exercitum efficiebant, Varro duabus cum legionibus Lusitaniae praeerat. Quae legiones quum Appiano⁹⁶⁾ auctore veteribus et exercitatis militibus constiterint, inter eas videntur fuisse sex istae legiones veterrimae, quae a prima usque ad sextam numeratae ante

92) ad Att. VII., 13. VIII., 12. — 93) Caes. b. c. III., 88. — 94) I., 14. — 95) I., 38. — 96) bell. civil. II., 40.

Caesaris adventum in Galliam exstiterint necesse est, quum Caesaris legiones a septima coeptae sint nominari. Quarum legio vernacula, sic cognominata, quod in Hispania ipsa erat conscripta⁹⁷⁾, anno 705 u. c. 49 a. Chr. n. Caesari in Hispania bellum gerenti se tradidit⁹⁸⁾. Reliquus Pompejanus exercitus ad omnium rerum desperationem redactus Caesaris jussu dimittitur⁹⁹⁾. Cohortes tamen nonnullae ab Afranio ad Pompejum perducuntur¹⁰⁰⁾. Eodem anno Pompejus a senatu centum triginta milia Italorum, maxime qui stipendia fecissent ideoque rei militaris periti essent, praeter alios milites bellicosissimarum gentium vicinarum conscribere jubetur¹⁾. Tam ingentes copias autem non videtur conscripsisse. Cui rei dum operam dat, legiones Attianae, quarum tanquam non firmissimarum Cicero²⁾ mentionem facit, ita tamen ut earum numerum non diligentius indicaverit, ad Caesarem P. Attio Varo deserto transeunt³⁾. Una legio a Fausto conscripta simul cum aliis copiis Capuae et circum Capuam comparatis in Siciliam a Pompejo est missa⁴⁾.

A. d. XVI. Calend. April. anni 705 u. c. 49 a.

97) Caes. b. c. I., 85. — 98) II., 20. — 99) I., 86. 87. — 100) III., 88. Appian. b. c. II., 65. — 1) II., 34. — 2) ad Att. VII., 15. 20. — 3) Caes. b. c. I., 13. — 4) Cic. ad Att. VIII., 3. 12. X., 1. —

Chr. n.⁵⁾ Pompejus ex Brundisio in Graeciam transvectus legiones effecerat civium Romanorum novem; quinque ex Italia, undique ex novis delectibus collectas⁶⁾, quas transduxerat; unam ex Creta et Macedonia, ex veteranis militibus, qui dimissi a superioribus imperatoribus in iis provinciis consederant, duas ex Asia, quas Lentulus consul conscribendas curaverat. Praeterea magnum numerum ex Thessalia, Boeotia, Achaja Epiroque supplementi nomine in legiones distribuerat. His Antonianos, quos Octavius in Illyrico devicerat, milites admiscuerat. Insuper expectabat cum Scipione ex Syria legiones duas⁷⁾. Scipionis⁸⁾ legiones, Parthicae sive Syriacae nominatae, paulo post locupletissimis Pergami ex urbibus adveniunt⁹⁾. Cum Caesare, Pompeji copias enumerante, consentit Appianus¹⁰⁾, qui dicit, Pompejo in universum fuisse virorum Italicorum undecim legiones et equitum fere septem milia et praeterea ingentem sociorum numerum. Auxiliis tamen non est usus omnibus ad bellum, sed ad custodias et fossas agendas aliudque ministerium Italici exercitus, ne Italarum quemquam a bello detraheret. At Florus¹¹⁾ tradit, Pompejo fuisse duodeviginti legiones, florem

5) IX., 15. — 6) Caes. b. c. I., 24. — 7) III., 4. — 8) Cic. ad Att. IX., 1. — 9) Caes. b. c. III., 32. 36. — 10) bell. civ. II., 49. — 11) epit. IV., 25.

omnem et robur Italici sanguinis. Florus vero non solum de legionibus, quibus Pompejus in Graecia utebatur, dicit, sed omnium legionum numerum indicavit, undecim enim legionibus Pompejus usus est ad Pharsalicam pugnam, sex ei fuerunt legiones, ut Florus ipse quoque testatur, in Hispania atque una in Africa. Pompejanarum legionum nomina praeter I., II., III., quae in Caesaris exercitu fuerat XV., et V.¹²⁾ ignoramus. Milites tamen maximam partem recens delecti erant et minus exercitati, quam Caesariani¹³⁾. Praeterea Africam Attius Varus ex S. C. obtinebat, ibique Pompejo favens delectu habito duas legiones effecerat, quarum una cum C. Confidio Longo Adrumetum tuebatur¹⁴⁾. Pompejo ad Pharsalum devicto ex ejus militibus Caesar novas legiones constituit¹⁵⁾. Juvat etiam afferre Appiani¹⁶⁾ locum, quo Caesaris et Pompeji copiae percensentur. Fuerunt Caesari secundum eorum scriptorum rationem, qui diligentissime in eam rem inquisiverunt, civium Romanorum viginti duo milia eorumque equites fere mille, Pompejo autem amplius quam duplex ille numerus eorumque equites septies mille,

12) Caes. b. c. III., 69. 88. — 13) Appian. b. c. II., 66. 73. 74. — 14) Caes. b. c. I., 31. II., 23. Appian. b. c. II., 44. — 15) Caes. b. c. III., 107. — 16) bell. civ. II., 70.

ita ut septuaginta milia civium manus consererent. Alii minus sexaginta milia proelio Pharsalico interfuisse dicunt, alii quadringenta milia, numero nimis aucto. Alii denique ita disputant, ut Caesarianos Pompejanorum tantum dimidiam, alii adeo tertiam tantum partem effecisse dicant. Accedebant ingentia auxilia utrique, Pompejo tamen majora. Cicero ¹⁷⁾ Pompejum ex Brundisio in Graeciam transeuntem hominum milia XXX. secuta esse scribit.

Cap. IV.

De M. Antonii legionibus.

Caesarianorum exercituum reliquiae in potestatem vel M. Antonii vel Caesaris Octaviani vel M. Lepidi vel Bruti Cassii concesserunt, quamobrem in eorum quoque legiones ex veterum scriptorum testimoniis inquirendum esse arbitrabar. C. Julio Caesare necato M. Antonius ita populi amorem sibi conciliavit, ut senatus ei cohortem praetoriam concederet, quam Antonius mox usque ad sex milia armatorum auxit ¹⁸⁾. Tum Antonius

17) ad Att. IX., 6. — 18) Appian b. c. III., 5.

consul persuadet Dolabellae, collegae suo, ut a populo Syriam sibi provinciam peteret. Quod cum factum esset, Dolabella simul est dux belli adversus Parthos delectus eique exercitus sex legionum, quem Caesar eandem ob causam collectum in Macedoniam praemisera ¹⁹⁾, traditus. Exercitus ille in Asiam trajecturus erat. Tum Antonius ipse Macedoniam, cujus exercitu potiretur, provinciam impetravit ²⁰⁾. Interea ut sibi exercitus, qui in Macedonia erat, committeretur, famam divulgabat, Getas in Macedoniam irruptionem fecisse, ad quos repellendos exercitum Macedoniae a senatu sibi postulavit. Quae res ei bene successit. Erant autem in Macedonia sex legiones integrae, quae fortitudine excellebant ²¹⁾. Unam legionem tamen Dolabellae concessit ²²⁾. Tum in locum Macedoniae Galliam Cisalpinam, cui Decimus Brutus Albinus cum tribus legionibus praeerat ²³⁾, Cal. Jun. a. 710 u. c. 44 a. Chr. n. ²⁴⁾ a senatu impetrare studet, quod cum senatus aegre ferret, ita ut Decimum alterum exercitum et pecunias adversus Antonium colligere juberet, tamen per populum voti compos est factus ²⁵⁾. Jam exercitum suum

19) III., 25. — 20) III., 8.9. — 21) III., 25. — 22) Cic. Phil. XI., 2. — 23) Appian. b. c. III., 6. — 24) Cic. ad Att. XIV., 14. — 25) Appian. b. c. III., 30. Dio Cass. XLV., 9.

ex Macedonia Brundisium trajiciendum curavit ipseque illuc profectus est. Adveniunt primum quatuor legiones, insequitur paulo post quinta. Milites tumultuantes Ariminum proficisci jubet, ipse se Romam confert. Quo in itinere legio Martia, quae erat numero XIV.²⁶⁾, et quarta ad Caesarem Octavianum deficient²⁷⁾. Tum Antonius Roma Ariminum abit, ubi ipsi praeter recens delectas erant tres legiones e Macedonia advectae, quarum una erat V. Macedonica sive Alauda²⁸⁾ atque altera, ex militibus emeritis constans, quae quamvis senescens longe praestabat recens delectis. Duabus legionibus erant nomina secundae et tricesimae quintae²⁹⁾. Accedebant copiae auxiliares illarum legionum atque praetoria ejus conors, ita ut triginta fere milia militum efficerentur³⁰⁾. Praeterea Lepidus, cui a Caesare decreta erat provincia Gallia Narbonensis finitimaque Hispania³¹⁾

26) Orell. inscriptt. lat. n. 4356. Grotefend. I. I. p. 646.

27) Cic. Phil. III., 3. 15 et alibi. Liv. Epit. 117. Vell. Pat. II., 61. Apian. b. c. III., 45. 47. Dio Cass. XLV., 13. — 28) Cic. ad Att. XVI., 8. Phil. XIII., 2. et saepius. Quod Grotefend. I. I. p. 647. legionem V. Alaudam Caesaris dimissam, postea autem ab Antonio denuo constitutam esse putat, mihi quidem non aequè est persuasum. — 29) Cic. ad div. I., 30. Phil. V., 19. — 30) Appian. b. c. III., 58. — 31) Vell. Pat. II., 63. Appian. b. c. II., 107. Dio Cass. XLIII., 51.

cum quatuor legionibus, Asinius Pollio Hispaniae praefectus³²⁾ cum duabus, Plancus cum tribus iisque veteranis unaque tironum ex omnibus luculentissima³³⁾ in Gallia Transalpina Antonii partibus favebant³⁴⁾. Aliter tamen Plancus in epistola ad consules anno 711 u. c. 43 a. Chr. n. data³⁵⁾ dicit: „Legiones quinque habeo sub signis, et sua fide virtuteque reipublicae conjunctissimas, et nostra liberalitate nobis obsequentes.“ Legionem X. veteranam enim, quam Plancus ipse habuerat³⁶⁾, postea ad Lepidum transiisse ex iis, quae paulo post exponam, patebit. Quod ut credamus, inde quoque maxime efficitur, quod Plancus eodem anno sed serius, quam est illa epistola ad Coss. data, de quatuor tantum legionibus, quas secum duxerit, dicit³⁷⁾. Sagacissimo Grotefendius³⁸⁾ conjicit, unam Planci legionem esse appellatam III. Gallicam. Cum enim haec legio expeditionis ab Antonio contra Parthos susceptae socia fuerit³⁹⁾, neque Antonius alias legiones ex Gallia acceperit, nisi Plancianas, verisimile sane est, illam legionem a Planco in Gallia fuisse conscriptam.

32) XLV., 10. — 33) Cic. ad div. X., 24. — 34) Appian. III., 46. 83. 97. — 35) Cic. ad div. X., 8. — 36) X., 11. — 37) X., 15. — 38) I. I. p. 648. — 39) Tac. hist. III., 24. Plut. Ant. c. 42.

Anni 710 u. c. 44 a. Chr. n. mense Decembri Antonius Decimum, cui una veterana legio, altera bima et octo tironum legiones erant ⁴⁰), cum tribus legionibus, quarum una tantum recens delectos et belli minus peritos continebat, Mutinae obsidere coepit ⁴¹). Antonii legio recens delecta videtur numero tricesima quinta fuisse, reliquae duae erant II. et V. ⁴²). Haud pauci milites tamen legionum II. et XXXV. ad C. Pansam, A. Hirtium consules transierunt suaeque nomina dederunt ⁴³). Omnino autem Antonio sex legiones videntur fuisse, eaeque suppletæ erant ex D. Bruti exercitu, non modo ex delectu suo ⁴⁴). Antonius, magnis cladibus acceptis et maiore parte veteranarum copiarum amissa ⁴⁵), a Caesare Octaviano consulibusque, Hirtio et Pansa, Mutina decedere coactus, ad montes Alpes iter contendit, ut tres legiones Publii Ventidii, qui vetus Caji Caesaris miles et Antonii amicus in Caesaris coloniis duas legiones et unam in agro Piceno effecerat, suis sex legionibus adjungeret ⁴⁶). Quamobrem Ventidii legiones nominabantur septima, octava et nona ⁴⁷).

47) Cic. ad div. X., 24. — 41) Appian. b. c. III., 49. — 42) Cic. ad div. X., 30. 33. — 43) Phil. V., 19. — 44) VIII., 8. 9. — 45) ad div. X., 30. — 46) X., 34. Appian. b. c. III., 66. 72. 80. — 47) Cic. ad div. X., 33.

Tum Alpibus superatis Antonius ad Lepidum se confert, et cum castra sua ita posuisset, ut Lepidi exercitus flumine tantum a suo divideretur, maxime legionis X., quae ab Antonio ipso antea conscripta a Planco ad Lepidi partes transierat, opera effectum est, ut uterque exercitus a. d. IV. Cal. Jun. anni 711 u. c. 43 a. Chr. n. amicitiam jungeret ⁴⁸). Tali modo Lepidus et Antonius societatem inierunt, ita ut Lepidus copiis suis praesse videretur, Antonius autem omnia administraret. Erant autem Lepido septem legiones cum alia magna multitudine et idoneo belli apparatu ⁴⁹), quae sicut Antonii legiones maximam partem ex Caesarianis militibus constabant ⁵⁰). Eodem anno Antonio, qui Decimum persequitur, se conjungunt Asinius Pollio cum duabus ⁵¹), Plancus cum tribus legionibus. Transeunt ad Antonium etiam quatuor veteriores Decimi legiones ⁵²). Quodsi eas legiones computaverimus, Antonio omnino viginti tres fuerunt. Quam rationem veram esse Plutarchus ⁵³)

48) X., 11. 23. — 49) Appian. b. c. III., 84. — 50) Dio Cass. XLVI., 42. — 51) Asinius Pollio in Hispania tres habuerat legiones, XXVIII., XXX. atque XXI., ut Grotefend. l. l. p. 648 conjicit, quia haec legio simul cum XXX. in Hispaniam venerat (Caes. b. Alex. c. 53.). Ceterum legionem XXX. Pollio jam antea videtur Lepido concessisse. (Cic. ad div. X., 31. 32.). — 52) Appian. b. c. III., 97. — 53) Ant. c. 18.

testatur, cum dicit, Antonium Alpius superatis septemdecim legiones peditum et decem milia equitum secum duxisse, sex legionibus Galliarum ad custodiam relictis. Tum Antonius et Caesar, quinque legionibus uterque stipatus, apud urbem Mutinam in parva quadam insula fluvii Lavinii ant, ut Plutarchus ⁵⁴⁾ et Dio Cassius ⁵⁵⁾ narrant, ejus fluvii, qui praeter Bononiam labitur, conveniunt atque cum Lepido triumviratum ineunt. Antonius ex illo foedere accipit totam Galliam praeter eam partem, quae montibus Pyrenaeis contermina vetus Gallia dicitur; illa enim pars simul cum Hispania Lepido obvenit; Caesar sibi paciscitur Libyam, Sardiniam atque Siciliam cum reliquis vicinis insulis ⁵⁶⁾. Insuper constitutum est, ut Antonius et Caesar bellum contra Brutum et Cassium susceperent, Lepidus in annum insequentem consul crearetur atque ipse Romae remanens Hispaniam per vicarios administrandam curaret, et de exercitu suo tres legiones Romae retineret. Reliquae septem legiones ejus ita sunt divisae, ut Caesar tres, Antonius quatuor acciperet, atque uterque cum viginti legionibus in bellum proficisci posset. Pace restituta duodeviginti urbes Italicae militibus coloniae darentur ⁵⁷⁾. Tum triumviri cum sua quisque

54) Cic. c. 46. — 55) XLVI., 55. — 56) Appian. b. c. IV., 2. Dio Cass. XLVI., 55. — 57) Appian. b. c. IV., 3. Plut. Ant. 21.

cohorte praetoria et una legione urbem ingrediuntur. Magnae proscriptiones insequuntur ⁵⁸⁾.

Anno 712 u. c. 42 a. Chr. n. Brutus Cassium, quem Smyrnae convenerat ⁵⁹⁾, certiores facit, Caesari et Antonio exercitum esse fere quadraginta legionum atque octo earum jam mare Jonium trajecisse ⁶⁰⁾. In duplici illa pugna apud Philippos sub finem ejusdem anni commissa ab utraque parte steterunt undeviginti legiones graviter armatorum, quae tamen Cassio et Bruto justo minores, Caesari et Antonio autem majores erant. Equitum Caesari et Antonio erant cum Thracibus tredecim milia, Bruto et Cassio viginti ⁶¹⁾. In priore pugna, qua Cassius semet ipse interfecit, Brutus perdidit octo milia, Antonius atque Caesar duplicem illum numerum. Bruto quoque mortuo reliquiae exercitus ejus, quadraginta circiter milia, venia impetrata a Caesare et Antonio in ipsorum exercitus receptae sunt. Etiam urbium praesidia in Macedonia sese tradebant ⁶²⁾. Tum Antonius in Asiam proficiscitur, pecunias, quas militibus promiserat, collecturus, Caesar in Italiam ad agros iis assignandos. Provincias inter se ut antea partiti sunt, ut tamen Gallia Cisalpina libera relicta ex Caji Caesaris

58) Appian. b. c. III., 7. — 59) Liv. epit. libri 122. — 60) Appian. b. c. IV., 65. 87. — 61) IV., 108. — 62) IV., 112. 135.

sententia suis legibus uteretur. Lepidi, quippe qui Pompejo in Sicilia favere accusaretur, provinciis ipsi potiti sunt⁶³⁾. Tum milites stipendiis emeritis dimiserunt praeter octo milia, quos ex eorum voluntate sub signis retentos inter se dividebant, ex iisque singulares constituebant cohortis praetoriae centurias. Reliquus eorum exercitus cum iis, quae a Bruto transierant, constabat undecim legionibus peditum et quatuordecim milibus equitum, quarum copiarum Antonius belli externi causa sex legiones, decem milia equitum sibi sumpsit, Caesar quinque legiones equitumque quatuor milia. Verum Caesar earum quoque duas Antonio concessit aliasque sibi addidit ex iis, quas Antonius Caleno duce in Italia reliquerat. Tum Caesar ad mare Jonium est profectus⁶⁴⁾. In universum autem Caesari et Antonio duodetriginta legiones erant, quae cum aliis copiis, quae ad eas pertinebant, centum septuaginta milia efficiebant. Praeterea habebant equitatum et magnam alius cuiusdam exercitus multitudinem⁶⁵⁾. Belli enim claudibus est effectum, ut copiarum numerus adeo imminueretur, quamvis eo tempore, quo Antonius

63) Vell. Pat. II., 74. Plut. Ant. 23. Suet. Aug. 13. Dio Cass. XLVIII., 1. Eutrop. VII., 2. — 64) Appian. b. c. V., 3. Dio Cass. XLVIII., 2. — 65) Appian. b. c. V., 5.

et Caesar ad Mutinam se conjunxerant, illis fuissent quadraginta tres legiones⁶⁶⁾.

Anno 714 u. c. 40 a. Chr. n. legionibus per provincias in hibernis collocatis, Antonius ipse in Aegyptum se confert⁶⁷⁾. Antonii illae legiones quoque, quae proelio apud Philippos commisso non interfuerant, agrorum dividendorum participes factae sunt, ita ut per totam Italiam dispersae essent⁶⁸⁾. Pars tamen earum Calenum ducem secuta erat, quo mortuo Caesari se tradebat simulque Galliam et Hispaniam⁶⁹⁾. Antonio autem se tradidit Ahenobarbus, qui cum septuaginta navibus et duabus legionibus post proelium Philippense mare Jonium infestaverat⁷⁰⁾. Antonius, cujus exercitus in Macedonia erat, Brundisii a Caesare oppugnatur, Ahenobarbo tamen, quem Bithyniae praeposuerat, dimisso, eodem anno cum Caesare Brundisii amicitia se conjungit⁷¹⁾. Provincias denuo inter se dividunt; Antonius accipit omnes provincias, quae ab urbe Scodra Illyriae orientem versus sitae erant usque ad Euphratem; Caesar omnes provincias occidentales usque ad Oceanum; Lepidus retinuit Libyam, ut eam a Caesare acceperat. Bellum

66) IV., 2. V., 22. — 67) V., 10. — 68) V., 20. 24. — 69) V., 51. ibique Schweighäuser. — 70) V., 26. 55. Dio Cass. XLVIII., 16. — 71) Appian. b. c. V., 58. 64.

adversus Pompejum sibi sumpsit Caesar, adversus Parthos Antonius. Uterque parum numerum militum in Italia conscribit. Exercitum denique, quem Caesar apud Rhodanum habebat, Antonio ut suspectum tradidit ⁷²⁾.

Anno 715 u. c. 39 a. Chr. n. Antonius in Graeciam trajectus, priusquam contra Parthos profisceretur, Athenis hiemem transigere statuit. Unam exercitus partem adversus Parthenos, Illyriae gentem, quae haud procul ab Epidauro habitabat, alteram adversus Dardanos, qui et ipse Illyriae populus erat, mittit. Reliquus exercitus in Epiro remansit. Furnium in Libyam misit, ut quatuor illas legiones, quibus ibi Sextius praeerat, ad bellum Parthicum traduceret, necdum enim compererat, Lepidum eas Sextio eripuisse ⁷³⁾.

Anno 717 u. c. 37 a. Chr. n. Caesar et Antonius inter Metapontum et Tarentum conveniunt. Antonius Caesari centum viginti naves Tarentum mittit ejusque uxor Octavia fratri decem triremes donat. Caesar contra viginti milia peditum Italicorum Antonio pollicetur et sorori cohortem praetoriam mille hominum, quos Antonius ipse eligeret ⁷⁴⁾. Anno 718 u. c. 36 a. Chr. n. Antonius,

72) V., 66. Dio Cass. XLVIII., 28. — 73) Appian. b. c. V., 75. Dio Cass. XLVIII., 39. — 74) Appian. b. c. V., 95. Plut. Ant. 35.

Pompejo a Caesare in Sicilia devicto, expeditionem in Armeniam suscipit, ubi adversus Parthos profecturus habebat Romanorum peditum sexaginta milia et cum Romanis simul instructum Iberorum et Gallorum equitatum decem milium, aliarum gentium erant triginta milia simul cum equitibus et leviter armatis ⁷⁵⁾. Legio III. hujus expeditionis socia maxime excelluit ⁷⁶⁾. Magna tamen clade accepta viginti milia peditum et quatuor milia equitum interierunt, majore parte non hostium vi, sed morbo interemta ⁷⁷⁾. De sedecim legionibus, quas Antonius habuisset, vix tertiam partem reliquam fuisse memoriae tradidit Florus ⁷⁸⁾, quocum de legionum numero Justinus ⁷⁹⁾ consentit. At Parthis Antonium cum XIII. legionibus bellum intulisse Vellejus Paternulus ⁸⁰⁾ testatur, qui numerus XIII. haud dubie corruptus est e numero XVI., quod quam facile potuerit ob similem numerorum ductum fieri manifesto apparet. Livius ⁸¹⁾ enim vel majorem prodidit legionum numerum his verbis: „M. Antonius, dum cum Cleopatra luxuriatur, tarde Mediam ingressus bellum cum legionibus octodecim et septemdecim milibus equitum Parthis intulit, et

75) Appian. b. c. V., 145. Plut. Ant. 37. — 76) Tac. hist. III., 24. Plut. Ant. 42. — 77) c. 50. — 78) Epit. IV., 10. — 79) XLII., 5. — 80) II., 82. — 81) Epit. libri CXXX.

quum, duabus legionibus amissis, nulla re prospere cedente, retro rediret, insecutis subinde Parthis et ingenti trepitatione et magno totius exercitus periculo in Armeniam reversus est, viginti et uno diebus trecenta milia fuga emensus. Circa octo milia hominum tempestatibus amisit.⁸²⁾ Aurelius Victor⁸³⁾ denique Antonium tantum cum XV. legionibus bellum intulisse narrat.

Quum Antonius bellum adversus Caesarem gesturus esset, maximam copiarum partem in Armenia habebat indeque Canidium legatum cum sedecim legionibus ad maris litora castra movere jubet⁸³⁾. In pugna Actiaca Antonio erant naves longae non minus quingentae, in quibus octo legiones fuisse Orosius⁸⁴⁾ testatur, et exercitus centies mille peditum, qui undeviginti legiones efficiebant, et duodecim milia equitum, Caesari naves longae ducentae quinquaginta, octoginta milia peditum et equitum numerus hostibus par. Antonii, qui e proelio cum Cleopatra effugerat, exercitus invictus, quum Canidius ejus praefectus ipse quoque clam nocte effugisset, Caesari se tradit. Navibus trecentis Caesar est potitus⁸⁵⁾. Praeterea plures Antonii legiones, secundum Orosium⁸⁶⁾ minimum

82) De vir. illustr. 85. — 83) Plut. Ant. 56. — 84) VI., 19. — 85) Plut. Ant. 61. 68. — 86) VI., 19.

quatuor, in Aegypto praesidia agebant⁸⁷⁾. Quas legiones si computaverimus, Antonio minimum legiones triginta unam fuisse necesse est. Triginta fere legiones Antonium habuisse, Grotefendius⁸⁸⁾ ex numis⁸⁹⁾, quos Antonius in honorem legionum suarum excudi jussit, docet. Inter legiones I. et XXX. tantum XXV., XXVIII., XXIX. et fortasse XXVII. non commemorari, idem monet. Tribus legionibus fuerunt cognomina, XII. Antiquae, XVII. Classicae et XVIII. Lybicae. Quod autem idem vir doctus legiones IV. Scythicam et VI. Ferratam inter Antonii copias fuisse conjicit, mihi ex iis, quae de Imperatorum legionibus collecta habeo, non aequè persuasum est. Quum autem Grotefendius nullas conjecturae illius causas attulerit, neque eum refellere mihi in animo est neque brevibus possum, cum ejus rei iudicium ex continua tantum legionum, quae sub Imperatoribus fuerunt, descriptione pendeat. Ut nunc quidem res est, tantum in medium proferam, legionem IV. Scythicam mihi non aliam videri atque IV. Macedonicam.

87) Dio Cass. LI., 5. — 88) l. l. p. 652. — 89) Eckhel. doct. num. VI., 51. sqq. Rasche lex. rei num. VI., 2. p. 835. sqq. Zimmermann's Zeitschr. für die Alterthumsw. 1830. p. 128.

Cap. V.

*De C. Julii Caesaris Octaviani Augusti
legionibus.*

C. Julio Caesare interfecto Octavianus Apollonia, ubi versabatur, in Italiam trajecit; Brundisii multi se ei tradiderunt multique veterani, cum inde Romam contenderet, eum sunt secuti⁹⁰). Praeterea milites haud pauci Romae partes ejus capessebant⁹¹). Tum Caesar in Campaniam profectus est in colonias patris sui, atque exercitum decies mille hominum, quem uno sub signo habebat, maxime ex Capua, Casilino et Calatina confecit. Alios milites in Etruria et circa Ravennam collegit, ut ipsi jam tria milia veteranorum essent⁹²). Ex quinque illis C. Julii Caesaris legionibus, quas Antonius ex Macedonia Brundisium trajiciendas curaverat, duae legiones, Martia, quam XIV. fuisse supra⁹³) docuimus, et IV. ad Caesaris partes in Italia transeunt⁹⁴). Praeterea Caesari erant una legio recens delectorum atque duae ex vete-

90) Appian. b. c. III., 12. Dio Cass. XLV., 3. Vell. Pat. II., 61. 91) Suet. Aug. 10. Appian. b. c. III., 24. Dio Cass. XLV., 7. — 92) Cic. ad Att. XVI., 8. Appian. b. c. III., 40. 42. Dio Cass. XLV., 12. — 93) p. 44. ann. 26. — 94) Cic. Phil. III., 3. IV., 2. Vell. Pat. II., 61. Appian. III., 45. Dio Cass. XLV., 13.

ranis confectae, quae tamen neque justum militum numerum habebant neque satis armatae erant, tironibus autem suppletae sunt. Quae copiae omnes Albam conveniunt⁹⁵). Anno 711 u. c. 43 a. Chr. n. Hirtius et Pansa consules atque Caesar, cui praetoria potestas erat tributa, Mutinam Decimo Bruto auxilio veniunt⁹⁶). Praeter Caesaris Octaviani legiones consulibus Hirtio septima, ex veteranis constituta, et Pansae quatuor recens delectae erant. Legiones Martia et quarta Caesaris cum recens a Pansa delectis magna clade afficiuntur⁹⁷). Cum autem senatus post proelium Mutinense Decium Brutum ducem delegisset adversus Antonium eique legiones cum alias tum Pansae commisisset, Caesar id aegre ferens, in gratiam cum Antonio rediit⁹⁸). Decimo Bruto, qui Caesare interfecto in provinciam suam, Galliam Cisalpinam, profectus erat, ab initio Mutinae tres legiones erant⁹⁹), ita ut jam, quatuor Planci legionibus ei a senatu concessis, septem legiones haberet¹⁰⁰). Postea tres addidit, quarum decem legionum quatuor rei militaris peritae erant, reli-

95) Appian. b. c. III., 47. — 96) III., 65. Dio Cass. XLVI., 29. — 97) Cic. ad div. X., 30. 33. Phil. XIV., 10. Appian. III., 69. — 98) Appian. b. c. III., 74. 80. Dio Cass. XLVI., 40. — 99) Appian. b. c. III., 2. 6. 49. — 100) Cic. ad div. XI., 10.

quae sex recens delectae et minus exercitatae ¹⁾. Diligentius tamen Plancus apud Ciceronem ²⁾ de Decimi Bruti copiis his verbis videtur scribere: „In castris Bruti una veterana legio, altera bima, octo tironum.“

Tum Caesar cum octo legionibus idoneoque equitatu atque alia insuper multitudine, quae legiones solebat comitari; Romam proficiscitur, Consul ut fieret effecturus ³⁾. Romam advenerant duae legiones veteranae ex Africa, quae C. Julio Caesare duce stipendia fecerant, et quibus tum Sextius in Africa praefuerat ⁴⁾, praeterea una erat Romae a Pansa consule relicta, quae tres legiones Caesari urbem ingredienti sese tradunt ⁵⁾. Caesar cum Q. Paedio consul creatur ⁶⁾. Sex legiones, quas Decimus recens delectas habuerat, ad Caesarem transeunt ⁷⁾. Caesar atque Antonius ad Mutinam simul cum Lepido omnes provincias inter se partiuntur. Caesar Africam, Siciliam et

1) Appian. b. c. III., 97. — 2) Ad div. X., 24. —

3) Suet. Octavian. 26. Appian. b. c. III., 80. 90.

4) Cic. ad div. X., 24. Appian. b. c. III., 85. 91. IV., 52. Dio Cass. XLVI., 45. XLVIII., 21. Reliquus Sextii exercitus, Cornificio, altero Libyae praeside devicto, quatuor legionibus constabat, quibus postea Lepidus est potitus (cf. Appian. b. c. V., 26. 75.). — 5) Appian. b. c. III., 91. 92. — 6) III., 94. — 7) III., 97. Dio Cass. XLVI., 53.

Sardiniam cum vicinis insulis sibi paciscitur ⁸⁾. Ex decem Lepidi legionibus tres sibi addit, quatuor sumit Antonius, ita ut uterque jam cum viginti legionibus bellum cum Cassio et Bruto gerere posset. Re vera autem utrisque quadraginta tres legiones erant ⁹⁾. Neque non tot conficiuntur. Si quis enim Caesaris legiones computaverit, viginti legiones inveniet, Antonio autem viginti tres legiones fuisse supra docuimus. Tum triumviri urbem unusquisque cum una legione atque praetoria cohorte ingrediuntur, atque inimicos suos proscribunt ¹⁰⁾.

Anno 712 u. c. 42 a. Chr. n. Caesar primum Rhegium deinde Brundisium contendit, ut totum exercitum, quo ipse atque Antonius adversum Cassium et Brutum uterentur, inde in Graeciam trajiceret ¹¹⁾. Apud Philippos Antonio atque Caesari XIX. legiones, quae justum militum numerum excederent, atque equitum simul cum Thracibus tredecim milia fuisse supra demonstravi. Eodem die, quo prius proelium ad Philippos commissum est, duae legiones Caesaris, quarum altera Martia nominabatur, altera quarta, quum a Calvino mare Jonium trajicerentur, a Murco et Ahenobarbo, Bruti et Cassii ducibus, partim deletae in mari,

8) Appian. b. c. IV., 2. — 9) IV., 3. V., 6. — 10) IV., 7. — 11) IV., 87.

partim captae sunt, ut solus dux cum nave sua Brundisium effugeret ¹²⁾. Bruto mortuo copiarum reliquias, quadraginta milia hominum, Caesaris et Antonii legionibus immixtas fuisse, supra docuimus. Praeterea Messala Corvinus et Lucius Bibulus cum iis, quos secum habebant, ad Caesarem transierunt ¹³⁾. Provinciis iterum inter se divisis Caesar atque Antonius milites emeritos praeter octo milia dimittunt, quae sibi cohortes praetorias addunt. Reliquus eorum exercitus, quod hoc loco, ut melius, quomodo copiarum numerum Octavianus auxerit, intelligatur, repetere liceat, cum iis, qui a Bruti partibus ad ipsos transierant, constabat undecim legionibus et quatuordecim milibus equitum, quas copias sic inter se partiti sunt, ut Antonius octo legiones et equitum decem milia sibi sumeret, Caesar tres legiones et quatuor milia equitum acciperet duasque ex iis undecim legionibus, quas Antonius Caleno duce in Italia reliquerat, sibi adderet. Tum Caesar in Italiam rediit ¹⁴⁾. Omnino duodetriginta legiones Caesari et Antonio eo tempore fuisse vidimus, quae centum septuaginta milia hominum efficiebant, praeter equitatum et magnum alius cujusdam exercitus multitudinem ¹⁵⁾. Atque re vera plures videntur fuisse legiones, Manius

12) IV., 116. 117. Plut. Brut. 47. — 13) Appian. b. c. V., 136. — 14) V., 3. 12. 24. — 15) V., 5.

enim, Antonii procurator, Romae Caesari objicit, eum non duodeviginti urbes Italicas inter duode triginta legiones, sed totam Italiam inter triginta quatuor legiones distribuere ¹⁶⁾. Caesar Romam reversus Africam Lepido concedit ¹⁷⁾.

Anno 713 u. c. 41. a. Chr. n. ab Antonio duas legiones, quae ipsum in bello adversus Pompejum gerendo adjuvarent, accipit, atque Salvidienum cum sex legionibus in Hispaniam proficisci jubet ¹⁸⁾. Salvidienum vero Caesar, cum inimicitiae inter ipsum et L. Antonium consulem, Marci fratrem, existerent, revocat; ipse quatuor legiones, Capuae et cohortem praetoriam habet ¹⁹⁾. Tum adversus L. Antonium proficiscitur, Lepido ad Romam custodiendam cum duabus legionibus relicto, Antonius autem urbe potitur atque Lepidus ad Caesarem effugit ²⁰⁾. Unam legionem Caesar Brundisium miserat, quae illam urbem ab Ahenobarbo defenderet, aliam legionem Caesaris Plancus in itinere delevit ²¹⁾. L. Antonius a Caesare Perusiae obsessus ei cum pluribus, ut videtur, legionibus ineunte anno 714 u. c. 40 a. Chr. n. se tradit ²²⁾. Reliquus ejus exercitus, XIII. legionibus et equitum sex milibus quingentis constans,

16) V., 22. — 17) V., 12. — 18) V., 20. Dio Cass. XLVIII., 10. — 19) Appian. b. c. V., 24. 27. 31. — 20) V., 29. 30. — 21) V., 29. 33. — 22) V., 46.

quibus Asinius, qui septem legionibus diu in Antonii potestate Venetiam retinuerat²³⁾, Plancus, Ventidius, Crassus et Ateius praeerant, quum aut Brundisium aut Tarentum aut Ravennam sese contulisset, partim ad Murcum vel Ahenobarbum, partim ad M. Antonium transit. Duae tantum legiones Planci sunt Caesaris partes secutae²⁴⁾. Q. Fufio Caleno, qui undecim M. Antonii legionibus praefnerat, mortuo, Caesar anno 714 u. c. 40 a. Chr. n. ejus exercitum atque Galliam Hispaniamque occupat²⁵⁾. Tali modo est factum, ut jam plus quam XXXX. legiones haberet et perditum multitudine Pompejum, Antonium et Ahenobarbum superaret. Legiones Antonii tamen occasione data distribuit earumque sex, quas maxime habebat suspectas, cum Lepido in Africam misit²⁶⁾, Luciumque Antonium Hispaniae praeposuit, ut tamen a legatis eum observari vellet²⁷⁾. Duae legiones ejus, quas in Sardinia habebat, Sexto Pompejo, qui illam insulam occupavit, se tradunt²⁸⁾. Tum Caesar atque Antonius apud Brundisium inter se in gratiam redeunt. Provinciis denuo divisas Caesar in omnes terras a Scodra, Illyriae urbe, usque ad Oceanum sitas imperium accipit. Novam

23) Vell. Pat. II., 76. — 24) Appian. b. c. V., 50. — 25) V., 51. ibique Dillen. Dio Cass. XLVIII., 20. — 26) Appian. b. c. V., 53. — 27) V., 54. — 28) V., 56.

cumque parem delectum uterque in Italia habere instituit, Antonius, ut bellum adversus Parthos susciperet, Caesar Pompejo bellum illaturus²⁹⁾. Exercitum quendam apud Rhodanum, cujus fides suspecta erat et cui Salvidienus antea praefuerat, Caesar Antonio tradidit³⁰⁾. Qui exercitus sex legionibus videtur constitisse³¹⁾. Pace cum Pompejo facta, Antonius Athenas proficiscitur, Caesar Romam atque inde in Galliam, in qua motus exorti erant³²⁾. Pompejus vero, quum pacis condiciones ei non placerent, anno 716 u. c. 38 a. Chr. n. amicitiam dirimit; Caesar, quum novum bellum immineret, exercitu ex Gallia alloque ex Illyria³³⁾ advocato, Menodorum, qui Corsicam cum tribus legionibus obtinebat, sibi adjungit³⁴⁾. Inter Caesaris copias legio XIII. nominatur³⁵⁾. Idibus Julii anni 718 u. c. 36 a. Chr. n. Caesar, quum priore anno inter Metapontum et Tarentum urbes cum Antonio foedus icisset, Dicaearchia, Lepidus ex Africa in Siciliam trajiciunt³⁶⁾. Numerabat autem Caesar in Sicilia conductis in unum copiis XXI. legiones, viginti milia equitum atque amplius duo milia leviter armatorum. Una legio nominabatur

29) V., 65. — 30) V., 66. Dio Cass. XLVIII., 28. — 31) Appian. b. c. V., 24. 27. — 32) V., 75. — 33) Vell. Pat. II., 78. — 34) Appian. b. c. V., 78. 80. — 35) V., 87. — 36) V., 97.

prima³⁷⁾. Lepidus primum cum XII. legionibus, quas Vell. Paterculus³⁸⁾ semiplenas nominat, in Siciliam ex Africa trajecerat, subsequebantur quatuor legiones, quarum duae in mari interierunt³⁹⁾. Ad XIV. legiones istas accedebant octo legiones, quibus Plennius, Pompeji legatus, Lilybaei praeerat, ita ut Lepido XXII. legiones essent⁴⁰⁾. Totus hic exercitus initio ab octo illis Pompeji legionibus facto Caesari se tradit⁴¹⁾. Legiones igitur Caesari erant XLIII., Appianus⁴²⁾ tamen testis est, eum copiis in unum conductis numerasse quinque et quadraginta legiones, equitum milia quinque et viginti, levis armaturae septem et triginta circiter. Quam milites tumultuantes in Sicilia Antonii adventum expectare frustra jussisset, Philippensis et Mutiniensis militiae sociis, ut vetustissimae legionum parti, missionem dedit, deinde iis quoque, qui dena stipendia expleverant, quo ex numero erant fere, qui ad Philippos dimicaverant. Sic dimissa sunt militum circiter viginti milia et ex Sicilia ablegata, ne ceteros contagione corrumperent⁴³⁾. Tali modo legionem X. quandam dimissam esse Grotefendius⁴⁴⁾ docet.

37) V., 112. 116. — 38) II., 80. — 39) Appian. b. c. V., 103. 105. — 40) V., 112. 123. — 41) V., 124. 125. Dio Cass. XLIX., 12. Oros. VI., 18. — 42) V., 127. — 43) V., 127. sqq. Dio Cass. XLIX., 14. — 44) l. l. p. 652.

Maximis copiis instructi Caesar Octavianus et Antonius pugnam Actiacam a. d. IV. non. Sept. anni 723 u. c. 31 a. Chr. n. iniverunt, ille habebat naves ducentas quinquaginta, exercitum octoginta milium atque duodecim milia equitum, hic quingentas fere naves, exercitum centum milium atque parem equitum numerum⁴⁵⁾. Qua in pugna caesa sunt hostium milia quinque, naves omnis generis captae trecentae, sicut ipse Caesar in commentariis suis rettulisse traditur. Nam alii occidisse milia duodecim ex victis prodiderunt, sex vulnerata, ex his inter curandum mille mortuos⁴⁶⁾. Antonius ex pugna Actiaca aufugit, relictis integris legionibus undeviginti, milibus equitum duodecim. Domum ab infelici proelio regressi nihil moverunt postea, sed in fidem potestatemque Caesaris alii statim, quidam haud multo inde tempore se dederunt⁴⁷⁾. Quos Antonianos milites, qui nondum expleta stipendia habebant, suas in legiones Caesar distribuit legionesque per varia castra disjunxit⁴⁸⁾, alios denique in colonias, de quibus Grotefendius⁴⁹⁾ doctissime egit, stipendiis emeritis misit. Anno 727 u. c. 27 a. Chr. n. divisus cum senatu provinciiis, sibi inquietiores, in quibus bella erant

45) Plut. Ant. 61. — 46) Freinsh. suppl. Liv. XCVIII., 8. — 47) XCVIII., 15. — 48) XCVIII., 20. — 49) l. l. p. 654.

aut timebantur, recepit⁵⁰⁾. Reductis in promissam formam provinciis et ad tutelam imperii distributis quatuor et quadraginta legionibus, ab senatu populoque Romano Augustus appellatus est⁵¹⁾. Legionum numerus tamen postea est deminutus, ita ut Tiberio imperante viginti quinque legiones essent⁵²⁾.

Cap. VI.

De M. Aemilii Lepidi legionibus.

M. Aemilius Lepidus Hispaniam et Galliam Narbonensem, quibus provinciis anno 710 u. c. 44 a. Chr. n. a C. Julio Caesare erat praefectus⁵³⁾, cum quatuor legionibus obtinebat atque Antonio favebat⁵⁴⁾. Antonius clade apud Mutinam anno 711 u. c. 43 a. Chr. n. accepta trans Alpes proficiscitur atque castra sua ex adverso Lepidi castris ponit, ut flumen tantum interesset. Uterque exercitus statim amicitiam conjungit, decima maxime legione, quam Antonius olim conscripserat, in Le-

50) Freinsh. suppl. Liv. XCIX., 96. C., 30. Ruperti, Handbuch der Römischen Alterthümer. Hannover 1841. p. 92. — 51) Freinsh. suppl. Liv. XCIX., 103. — 52) Tac. Ann. IV., 5. Suet. Aug. 49. Dio Cass. LV., 53. — 53) Dio Cass. XLV., 10. 51. — 54) Appian. b. c. III., 46.

pidi castris Antonii causam multum juvante. Lepidus cum septem legionibus aliaque magna multitudine atque magno belli apparatu sese cum Antonio conjungit, ut ipse quidem earum copiarum dux maneret, summam belli autem Antonius administraret⁵⁵⁾. Quum Antonius, Caesar et Lepidus apud Mutinam provincias inter se partirentur, Lepidus Hispaniam cum illa Galliae parte, quae Pyrenaeos montes attingebat atque vetus Gallia nominabatur, accepit. Exercitum Lepidi Antonius et Caesar inter se partiti sunt, Lepidus ipse Romae mansit provinciamque per legatos administrandam curavit⁵⁶⁾. Bruto et Cassio devictis Caesar et Antonius iterum provincias inter se dividunt Lepidoque provinciam adimunt⁵⁷⁾. Caesar autem Romam reversus anno 714 u. c. 40 a. Chr. n. Africam, quam a Sextio acceperat, Lepido permittit, Hispaniam enim ei ademptam per Carrinam administrandam curabat⁵⁸⁾. Neque tamen Lepidus continuo in provinciam suam videtur abiisse, Caesar enim, quum adversus L. Antonium bellum pararet, Romam Lepido cum duabus legionibus custodiendam commisit. Is autem, quum Lucius urbe potitus esset, ad Caesarem aufugit⁵⁹⁾. Quo bello confecto Caesar Lepidum cum sex legionibus An-

55) III., 84. — 56) IV., 2. 3. — 57) V., 3. — 58) V., 12. 26. — 59) V., 29. 30.

tonii, quas maxime suspectas videbatur habere, in Africam misit ⁶⁰). Tertio denique quum Caesar atque Antonius in gratiam reversi provincias dividerent, Lepido Africa, ut eam a Caesare traditam acceperat, est commissa ⁶¹). In Africa Lepidus copias suas magnopere auget Sextioque, Antonii legato, quatuor legiones adimit ⁶²). Calendis Iuliis anni 718 u. c. 36 p. Chr. n. Lepidus ex Africa in Siciliam cum XII. legionibus semiplenis ⁶³) atque duodecim milibus Numidarum equitum trajicit, adversus Pompejum pugnaturus ⁶⁴). Praeterea quatuor legiones paulo post sunt transvectae, duae tamen in mari pereunt ⁶⁵). Quibus quatuordecim legionibus octo legiones Pompeji accedebant, quae cum Plennio legato Lilybaei ei se tradebant, ut Lepido jam XXII. legiones essent ⁶⁶). Verum omnes illae copiae ad Caesarem transeunt, et Lepidus ipse postea Romae privatus vixit ⁶⁷). Ceterum scriptores de Lepidi legionum numero inter se dissentiunt, Suetonio ⁶⁸) enim auctore Lepido fuerunt XX. legiones, Vellejo Paterculo ⁶⁹) autem amplius XX.

60) V., 53. Dio Cass. XLVIII., 20. 23. — 61) Appian. b. c. V., 65. — 62) V., 75. — 63) Vell. Pat. II., 80. — 64) Appian. b. c. V., 98. — 65) V., 105. — 66) V., 123. — 67) V., 124 seqq. — 68) Aug. 16. — 69) II., 80.

Cap. VII.

De M. Bruti et C. Cassii Longini legionibus.

C. Julius Caesar, quum adversus Parthos profecturus esset, omnes magistratus provinciasque in quinque annos distribuerat ⁷⁰). Cassius Syriam et Brutus Macedoniam acceperant ⁷¹). Caesare necato quum Cassius et Brutus praetores Antonium timerent, a senatu hand inviti ex urbe dimittuntur, ut comitati prospicerent, et in Campania substituerunt ⁷²). Cum Dolabellae Antonioque consulis Syria atque Macedonia decretae essent, senatus Cassio Cyrenen et Cretam, ubi nullus erat exercitus ⁷³), Bruto Bithyniam attribuit ⁷⁴). Plutarcho ⁷⁵) auctore tamen Bruto Creta, Cassio Libya, Trebonio Asia, Cimbrio Bithynia et alteri Bruto Gallia, quae est circa Padum, decreta est. Brutus et Cassius autem provinciis, sibi a C. Julio Caesare destinatis, vi potiri constituunt ⁷⁶), in eamque rem pecunias et exercitum colligunt ⁷⁷). Senatus quum Antonium hostem declarasset, iterum Bruto Macedoniam cum Illyrico, Cassio Syriam

70) Appian. b. c. II., 128. — 71) III., 2. — 72) III., 106. Dio Cass. XLVII., 20. — 73) Appian. b. c. III., 35. — 74) III., 8. — 75) Brut. 19. — 76) Appian. b. c. V., 24. — 77) V., 126.

provincias decernit cum iis exercitibus, qui in utraque terra essent. Brutus, qui jam ipse exercitum sibi comparaverat, ab Appulejo, qui Q. Philippi, Asiae proconsulis, quaestor fuerat, parvum quendum exercitum collectum accepit cum coque in Boeotiam est profectus ⁷⁸⁾. In Illyrico tres legiones, quibus P. Vatinius a C. Julio Caesare praepositus erat ⁷⁹⁾, sibi assumpsit ⁸⁰⁾. Vatinium septem legionibus validum fuisse, Vellejus Paterculus ⁸¹⁾ testatur, quod minus est probabile. In Macedonia Bruto cum C. Antonio, Marci fratre, qui huic provinciae una cum legione praeerat, dimicandum erat. Legio illa Apolloniae Bruto se tradidit. Praeterea quatuor legiones in Macedonia maxime conscripsit conscriptasque Italico more exercebat. In universum igitur Bruto erant octo legiones, quarum milites maximam partem jam C. Julio Caesare duce militaverant ⁸²⁾.

Cassius autem vel majores copias adeptus est. In Syria enim, quae jam a senatu Cassio provincia erat decreta, C. Caesar, quum iter per eam fecisset, unam legionem reliquerat ⁸³⁾, quae duce suo inter-

78) III., 63. IV., 75. Dio Cass. XLVI., 24. 40. 47. —

79) Appian. de reb. Illyr. 13. — 80) Cic. Phil. X., 6. Liv. epit. libri 118. Appian. b. c. IV., 75. —

81) II., 69. — 82) Cic. Phil. X., 6. Appian. b. c. III., 79. IV., 75. 88. — 83) Caes. bell. Alex. 66. Appian. b. c. III., 77.

fecto alteram quandam legionem conscripsit, ut, si quando opus esset, defendere se posset ⁸⁴⁾. Murcum a C. Caesare cum tribus legionibus adversus se missum statim reppulerunt, quare Murcus M. Crispum, Bithyniae praesidem, cum aliis tribus legionibus auxilio vocavit ⁸⁵⁾. Dum haec geruntur, Cassius adveniens duas illas legiones obsesas atque sex obsidentes anno 712 u. c. 42 a. Chr. n. sibi adjunxit ⁸⁶⁾. Inter sex illas legiones, quae primae Cassio se dederunt, haud dubie XXXV. et XXXVI., quas C. Julius Caesar in Ponto reliquerat, fuerunt. Praeterea Alienum, qui cum quatuor legionibus ex iis militibus, qui Pompejo et Crasso devictis dissipati fugerant, aut quos Caesar apud Cleopatram reliquerat, confectis, ex Aegypto Dolabellae auxilio proficiscebatur, ut se cum ipso conjungeret, coegit. Quibus duodecim legionibus Dollabellam cum duabus legionibus Laodiceae oppugnavit ⁸⁷⁾. Quod autem Grotefendius ⁸⁸⁾ legiones XXXVII. et XXXVIII. inter Alieni copias fuisse conjicit, illud verissime de legione XXXVII. ⁸⁹⁾ certe dicit. Do-

84) Liv. epit. 114. Strabo XVI., 2. 10. p. 752. ed. Casaub. — 85) Appian. b. c. III., 77. Jos. bell. Iud. I., 10. 5. 10. — 86) Cic. ad div. XII., 11. 12. Vell. Pat. II., 69. Jos. bell. Iud. I., 11. 4. Dio Cass. XLVII., 27. — 87) Appian. b. c. III., 78. IV., 58. 59. Dio Cass. XLVII., 36. seqq. — 88) l. l. p. 649. — 89) cf. p. 26.

labella a servo se interfici jussit, ejusque duas legiones, quarum una veterana ex sex Macedonicis legionibus, altera recens conscripta erat⁹⁰), Cassius suo nomine sacramentum dicere coegit⁹¹). Tali modo Brutus et Cassius exercitum viginti duarum legionum habebant eumque semper augebant⁹²). At Vellejus Paternulus⁹³) Bruto et Cassio decem et septem legiones assignat, verum non eo de tempore, quo illas copias, quibus postea sunt usi, jam collegerant, videtur dicere. Ante pugnam apud Philippos commissam Brutus, qui in Asiam tramiserat, Lyciam sibi subjecit⁹⁴) atque Dejotarum, extrema senectute virum, qui antea Cassio auxilium denegaverat, ad societatem ineundam compulsi⁹⁵). Cassius autem, fratris filio cum una legione in Syria relicto, Rhodum expugnavit ibique praesidium satis validum reliquit⁹⁶). Rhodii Lycii-que enim iis belli societatem retrectaverant, quam ob causam Cassius et Brutus veriti, ne quid se absentibus moverent ac reliquos ad immutandam fidem concitarent, iis primum bellum intulerunt⁹⁷). Tum Sesto Abydum trajecerunt exercituque lustrato XIX. legiones graviter armatorum habebant, quarum

90) Cic. Phil. XI., 2. Appian. b. c. III., 25. IV., 60. — 91) IV., 62. — 92) III., 97. IV., 1. — 93) II., 65. — 94) IV., 82. — 95) Dio Cass. XLVII. 24. 48. — 96) Appian. b. c. IV., 63. 74. — 97) Dio Cass. XLVII., 33.

octo Bruti, novem Cassii erant. Nulla justum militum numerum habebat, accedebat autem supplementum duarum legionum⁹⁸). Legiones IV. et V. Macedonicas, quae sub Imperatoribus exstabant, fuisse ex quatuor illis, quas Brutus in Macedonia conscripsit, Grotefendius⁹⁹) conjicit. At minime est verisimile, Caesarem et Antonium Cassi Bruti-que devictorum integras legiones retinuisse, dicuntur potius milites devictos legionibus suis immiscuisse. Crediderim igitur, legiones IV. et V. easdem esse, quas post C. Julii Caesaris mortem Antonius ex Macedonia in Italiam arcessiverat, easque hanc ipsam ob causam Macedonicas esse appellatas. Legionem V. Macedonicam enim et Alaudam; quo cognomine nulla a Bruto conscripta legio potest insignita esse, eandem esse, me iis, quae de Imperatorum legionibus conscripta olim divulgare mihi in animo est, probaturum esse confido.

Praeterea Cassius Murcum et Ahenobarbum, legatos suos, cum duabus legionibus et centum triginta navibus in mare Jonium miserat, ut triumphos comiteatu intercluderent¹⁰⁰), unam legionem in Syria reliquerat¹), atque haud parvae copiae denique praesidia videntur in variis Asiae minoris urbibus

98) Appian. b. c. IV., 88., qui locus emendatione videtur indigere. — 99) l. l. p. 650. — 100) Appian. b. c. IV., 86. 99. — 1) IV., 63.

agitasse ²⁾. Ceterum legiones Bruti et Cassii, quas per Macedoniam et Orientem collegerant ³⁾, non erant integrae, supplementa autem duarum fere legionum numerum aequabant, ut ipsis militum octoginta fere milia essent. Equitum Bruto erant mille Celtae et Lusitani, duo milia Thracum, Illyriorum, Parthenorum et Thessalorum, Cassio erant duo milia Hispanorum et Celtarum, quatuor milia hippotoxotarum Arabum, Medorum et Parthorum. Socii eos sequenti sunt reges et tetrarchae Galatarum cum magno exercitu peditum equitumque quinque milibus ⁴⁾. Alio loco ⁵⁾ Appianus equitum adeo viginti milia fuisse dicit. Maxima militum, quos habebant, pars sub C. Julii Caesaris auspiciis stipendia fecerat ⁶⁾. Cassium et Brutum tanto plus multitudine valuisse, quanto hostibus virtute militum inferiores fuissent, Dio Cassius ⁷⁾ testatur. Aliter Plutarchus ⁸⁾ memoriae tradidit, qui dicit, Bruti exercitum minorem quidem numero fuisse Caesariano, armorum splendore vero mire praececellisse. In priore proelio apud Philippos commisso Brutus tres adversariorum legiones delevit, ita ut tribus aquilis multisque signis potiretur. Ipse octo milia hominum deperdidit,

2) IV., 99. — 3) Flor. epit. VII., 3. — 4) Appian. b. c. IV., 88. — 5) IV., 108. — 6) IV., 89. 124. 133. — 7) XLVII., 38. — 8) Brut. c. 38.

adversariorum autem major quam duplex numerus est interfectus ⁹⁾. Cassio et Bruto mortuis reliquiae exercitus eorum, quadraginta fere milia, ab Antonio et Caesare venia impetrata in eorum exercitus distribuuntur ¹⁰⁾. Multi Messala auctore ad Antonium transeunt ¹¹⁾, postea autem Messala ipse atque Lucius Bibulus cum iis, quos secum habebant, Caesari se tradunt ¹²⁾. Attamen satis magnae copiae ex Bruti et Cassii exercitibus supererant. Cassius Parmensis cum classe et exercitu in Asiae ora relictus, ut pecunias exigeret, Rhodio eo tempore versabatur et triginta Rhodiorum nares secum abduxit, cui se Clodius cum XIII. navibus et ter mille hominibus graviter armatis, quos Rhodi praesidium habuerat, adjunxit. Accedebat Turulius, Tullii Cimbri, qui Bithyniae praefuerat ¹³⁾, quaestor, cum multis navibus atque pecuniis Rhodi exactis, multi nobiles viri, qui Thaso insula evaserant, Lepidus cum exercitu quodam, qui Bruti nomine insulam Cretam occupaverat, atque Murcus denique et Ahenobarbus magno cum exercitu. Qui omnes in Jonium mare vecti sunt; pars eorum Murcum ducem, pars Ahenobarbum est secuta ¹⁴⁾. Ahenobarbus et Murcus exercitum

9) c. 42. 45. — 10) Appian. b. c. IV., 135. Dio Cass. XLVII., 49. — 11) Appian. b. c. IV., 38. — 12) IV., 136. — 13) Cic. ad div. XII., 19. Val. Max. I., 1. 19. 14) Appian. b. c. V., 2.

et alteram classem colligebant ¹⁵⁾, quo facto Murcus duabus cum legionibus, quingentis sagittariis, magnis pecuniis et octoginta navibus ad Pompejum transiit ¹⁶⁾. Ahenobarbus cum septuaginta navibus et duabus legionibus mare Jonium infestabat ¹⁷⁾. Murci et Ahenobarbi milites autem magnam partem sub Lucii Antonii legatis stipendia fecerant ¹⁸⁾. Ahenobarbus Antonii partes secutus postea ab eo Bithyniae est praepositus ¹⁹⁾. Labienus denique a Cassio et Bruto adversus Parthos missus, tota Syria usque in Joniam peragrata, cum Parthis societatem inierat ²⁰⁾. Anno 715 u. c. 39 a. Chr. n. a P. Ventidio, Antonii legato, opprimitur ²¹⁾. Tales fere fuerunt militum, qui intra biennium conscripti ²²⁾ cum Cassio et Bruto apud Philippos adversus Antonium et Caesarem pugnaverant, casus.

Cap. VIII.

De Sexti Pompeji, Cn. f., legionibus.

Sextus Pompejus, Cneji filius minor natus, Cnejo fratre mortuo in Hispania consedit, ne au-

15) V., 15. — 16) V., 25. Vell. Pat. II., 72. — 17) Appian. b. c. V., 26. — 18) V., 50. — 19) V., 55. 63. 20) V., 65. Dio Cass. XLVIII., 24. seqq. — 21) XLVIII., 40. — 22) Appian. b. c. IV., 133.

tem cum C. Julii Caesaris legatis manus consereret, diligenter cavebat. Frustra C. Caesar adversus cum Carrinam et Asinium Pollionem in Hispaniam miserat, neque ipsi Caesari contigit, ut Pompejanis in Hispaniam devictis Pompejum quoque juvenem exstingeret. Anno 710 u. c. 44 a. Chr. n. Sexto Pompejo in Africa minimum septem legiones fuerunt ²³⁾. Caesare necato senatus Pompejum revocavit, qui primum Massiliam se contulit, deinde in Siciliam, ubi Bithynicum obsidebat obsessumque interfecit ²⁴⁾. In ejus partes transiit statim Murcus cum duabus legionibus, quingentis sagittariis, magnis pecuniis et septuaginta navibus, atque alter exercitus a Cephalonio subsequebatur ²⁵⁾. Tum Pompejus Sardiniamque Caesaris provinciam, occupat quatuor legionibus, atque Caesaris duae legiones, quae insulam illam defendebant, ei se tradiderunt ²⁶⁾. Tali modo est factum, ut Pompejus, qui initio ab Augusto est contemptus, quippe qui juvenis imperitus nihil gesturus esse videretur, ita mare Siculum infestaret urbemque omni commeatu intercluderet, multi ut fame in urbe perirent ²⁷⁾. Quamobrem anno 715 u. c. 39

23) Cic. ad Att. XVI., 4. — 24) Appian. b. c. IV., 83. 84. Dio Cass. XLV., 10. XLVI., 40. — 25) Vell. Pat. II., 72. Appian. b. c. V., 25. Dio Cass. XLVIII., 19. — 26) Appian. b. c. V., 26. — 27) Dio Cass. XLVIII., 17. seqq., 31.

a. Chr. n. Caesar, Antonius Pompejusque, quum ad Misenum convenissent, pacem ea lege componunt, ut Pompejus Siciliam, Sardiniam, Corsicam et Peloponnesum acciperet²⁸). Quum vero Pompejus paulo post Peloponnesum provinciam propter iniquas conditiones accipere nollet, novae inimicitiae anno 716 u. c. 38 a. Chr. n. cum Caesare sunt coortae²⁹). Ineunte bello Pompejus magno damno est affectus, cum Menodorus ejus legatus Corsicam atque tres legiones Caesari tradidisset³⁰). Bello continuato autem Caesari plures intulit clades. Cum simul a Caesare atque Lepido ipsi bellum inferretur, atque octo legiones, quibus Plennius Lilybaei praeerat, ad Lepidum transiissent, ad omnium rerum desperationem redactus in Asiam aufugit, ubi quum tribus legionibus et ducentis equitibus collectis Lampsacum cepisset, et Antonii in Armenia clade cognita cum Parthis de societate per legatos ageret, Antonii jussu anno 719 u. c. 35 a. Chr. n. est interfectus³¹). Milites ejus videntur maximam partem ad Antonii partes concessisse.

28) Appian. b. c. V., 72. Dio Cass. XLVIII., 36. —

29) Appian. b. c. V., 77. — 30) V., 78. 80. —

31) V., 137. 145. Dio Cass. XLIX., 18.

CORRIGENDA.

Pag.	7. v.	4. leg.	instituisset.
„	8. v.	3.	„ Zimmermannianarum.
„	10. v.	3.	„ 347.
„	10. v.	27.	„ Liv. XXI., 17.
„	16. v.	18.	„ Suet.
„	16. v.	26.	„ incolumem.
„	18. v.	26.	„ VIII., 54.
„	22. v.	14.	„ giones ⁸³).
„	22. v.	15.	„ del. ⁸³).
„	34. v.	19.	leg. existimaret.
„	35. v.	23.	„ Appian. b. c. II., 105.
„	36. v.	19.	„ sumerent.